

Podizanje svijesti studenata o etičnom ponašanju

Katalinić, Bruno

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Organization and Informatics / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet organizacije i informatike**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:211:400571>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported](#) / [Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Organization and Informatics - Digital Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET ORGANIZACIJE I INFORMATIKE
VARAŽDIN**

Bruno Katalinić

**PODIZANJE SVIJESTI STUDENATA O
ETIČNOM PONAŠANJU**

ZAVRŠNI RAD

Varaždin, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET ORGANIZACIJE I INFORMATIKE
V A R A Ž D I N

Bruno Katalinić

JMBAG: 0016141451

Studij: Poslovni sustavi

PODIZANJE SVIJESTI STUDENATA O ETIČNOM PONAŠANJU
ZAVRŠNI RAD

Mentor:

Doc. dr. sc. Nikola Kadoić

Varaždin, kolovoz 2023.

Bruno Katalinić

Izjava o izvornosti

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onima koji su u njemu navedeni. Za izradu rada su korištene etički prikladne i prihvatljive metode i tehnike rada.

Autor potvrdio prihvaćanjem odredbi u sustavu FOI-radovi

Sažetak

Tema ovoga rada je poticanje etičke svijesti studenata. No, kako bi se potakla takva ponašanja na učilištima, prvo je bitno objasniti pojam etike i što to znači ponašati se moralno. Prvi dio ovoga rada se fokusira na objašnjavanje ključnih pojmova i analizu glavnih teorija etike. Analizom tih raznih, najpoznatijih teorija se lakše shvaća što se smatra moralnim ponašanjem. Iako se mnoge teorije razlikuju, postoje neki principi koji se prepoznaju u svakoj od njih. U radu su opisana i etička ponašanja koja su prihvatljiva na Fakultetu organizacije i Informatike, kao i ona ponašanja koja su kažnjiva. Ukratko je opisan Pravilnik o stegovnoj odgovornosti. Dotaknuta je i tema analitike učenja, koja je vrlo aktualna i bitna za daljnji razvoj obrazovanja.

Drugi dio ovoga završnoga rada se sastoji od rezultata i analize ankete koja je provedena na fakultetima i među studentima. Anketa se sastoji od pitanja koji potiču studente na razmišljanje o tome kako se ponašaju tijekom studiranja. Propitivano je i koje su njihove navike, stavovi i zabrinutosti. Anketa pomaže razumjeti navike studenata. Pomaže i u shvaćanju koliko njih se ponaša neetički i zašto to čine. Bitno je razumjeti razlog takvih neetičkih ponašanja, upravo zato da bi se takvi problemi mogli uspješno riješiti.

Ključne riječi: etika; moral; pravila; svijest; pravednost; analitika učenja; studenti

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Metode i tehnike rada	2
3. Moral i etika	3
3.1. Kulturni relativizam	4
3.2. Subjektivizam.....	5
3.3. Supernaturalizam.....	7
3.4. Intuicionizam.....	9
3.5. Dosljednost.....	9
3.6. Zlatno pravilo	10
3.7. Konzekvencijalizam	11
3.8. Deontologija.....	12
3.8.1. Problemi i nedostaci deontologije	13
3.8.2. Prava	14
3.9. Etika vrline	14
3.10. Prirodni zakon	15
4. Etička svijest na Fakultetu organizacije i informatike i analitika učenja	17
4.1. Etički kodeks Sveučilišta u Zagrebu	18
4.2. Pravilnik o stegovnoj odgovornosti	19
5. Analitika učenja.....	21
5.1. Definiranje analitika učenja.....	21
5.2. Primjeri analitika učenja u visokom obrazovanju	22
5.3. Projekt HELA	23
6. Ispitivanje etičke svijesti studenata – rezultati ankete	24
7. Zaključak.....	47
Popis literature	48
Popis slika	50

1. Uvod

Etika i moralno ponašanje igraju veliku ulogu u životu svakog čovjeka. Ponašanja i odluke koje donosimo svaki dan odražavaju se i utječu na ljude oko nas, društvo u kojem živimo i utječu na okoliš. Vrlo je važno potaknuti i educirati ljude o moralnom ponašanju u svim područjima života. Vrlo je bitno educirati i potaknuti studente da se ponašaju u skladu s moralnim principima i etičnim ponašanjem. Do problem dolazi kada studenti, kao i ljudi u ostalim područjima života, nisu svjesni što je zapravo etički ispravno i kako se treba ponašati u određenim situacijama koje testiraju naše principe i načine života. Studenti će jednoga dana postati dio organizacije koja utječe na ljude i stvara posljedice u ovome svijetu koje mogu biti pozitivne ili negativne. Zato je vrlo važno da studenti budu spremni i „naoružani“ znanjem i da mogu sami racionalno promisliti o problemu koji je pred njima i postupiti moralno.

Tijekom studiranja dolazi do mnogih moralnih dilema. Studenti mogu odlučiti hoće li se prilikom studiranja pridržavati svih pravila ili će izabrati drugačiji način i pokušati si olakšati studiranje tako da će zaobići određena pravila ili naštetiti drugome. Ovdje se javljaju moralne dileme i propitivanja o tome što je etički ispravno u svakoj određenoj situaciji kojih ima mnogo.

U ovome završnom radu ću objasniti što je moral, etika i što je etičko ponašanje. Objasniti ću razne teorije morala i na primjerima ih prikazati. Također ću i analizirati teorije morala i navesti koje su prednosti i nedostaci. Prolaskom kroz teorije morala, osoba bi trebala shvatiti i razviti navike etičkog ponašanja. Provođenjem ankete kojom ću ispitati stavove studenata FOI-a pokušat ću prikupiti informacije o ponašanju i navikama studenata tijekom njihovog studiranja na fakultetu. Također ispitivanjem pokušat ću potaknuti studente na razmišljanje o ispravnosti nekih njihovih odluka i ponašanja.

Moral i etika su teme koje su istraživane i opisivane stoljećima. Čovjek je biće koje ima razum i kapacitet promišljanja o svojim ponašanjima i zato je pitanje etike i morala vrlo važno. Upravo zato sam odabrao ovu temu za završni rad jer smatram da svi trebaju razviti svjesnost o svojim ponašanjima i posljedicama koje to ponašanje može izazvati. Posljedice naših akcija mogu biti pozitivne za nas i naš svijet, ali također mogu biti i vrlo negativne. Važno je da iz dana u dan propitujemo svoje ponašanje i razvijemo mogućnost racionaliziranja i zaključivanja što je ispravno u određenom trenutku.

2. Metode i tehnike rada

Početak izrade završnog rada započeo je proučavanjem teme i čitanjem literature povezane sa ovom tematikom. Tijekom čitanja knjiga o etici i moralu upoznao sam se sa temeljnim pojmovima koji su bitni za ovaj završni rad. Nakon upoznavanja s pojmovima i tematikom uslijedila je izrada završnoga rada.

U teorijskom dijelu rada parafrazirane su ideje iz literatura drugih autora uz koje je naveden izvor. Također analizirana je tema na vlastitim primjerima koji se potencijalno mogu dogoditi u svijetu. Korištena je i metoda analize jer su složeniji pojmovi bili objašnjeni jednostavnijima. Metoda opovrgavanja se također koristi u radu prilikom analize etičkih teorija. Zaključivanjem i praćenjem logike prethodnih etičkih teorija možemo dokazati da nekada dolazi do apsurdna ili nekonzistentnosti. Metoda klasifikacije je korištena prilikom podjele etičkih teorija.

U drugom dijelu rada, koji se bavio analizom rezultata ankete, korištena je i komparativna metoda. Uspoređuje se učestalost prepisivanja studenata na temelju njihove prosječne ocjene tijekom studiranja. Također, korištena je i statistička metoda prilikom analize podataka ankete.

Temeljni programi za izradu ovoga rada su: MS Word, MS Excel i Google Obrasci. U MS Word-u je pisan sam rad, dok je MS Excel služio za analizu rezultata ankete i izradu brojnih grafova i dijagrama. Preko Google obrazaca je sastavljena anketa i prikupljeni su svi podaci.

3. Moral i etika

Kako bismo shvatili što je moral i što je etika prvo se moramo zapitati što je to filozofija. Baviti se filozofijom znači rasuđivati o krajnjim pitanjima života (Gensler, 2011). Neka od glavnih pitanja o životu su:

- Jesu li naša postupanja slobodna ili predodređena?
- Postoji li Bog?
- Prema kojim principima bi trebali živjeti?
- Što uopće znamo i što možemo znati?

Filozofija se suočava s ovakvim pitanjima na način da rasuđuje o njima. Prvo trebamo shvatiti koja je srž pitanja. Onda nakon razmišljanja možemo razmotriti niz mogućih odgovora. Nakon analize odgovora i pitanja možemo odbaciti odgovore koji dovode do apsurdna. I tražimo najprihvatljivije odgovore i poglede. Ovaj način analize filozofskih pitanja je vrlo bitan kada ćemo razmišljati o etičnosti postupaka. Uobičajeno, pojmovi etika i moral su zamjenjivi, dok neki smatraju da postoji određena razlika između dva pojma. Oba pojma se mogu tumačiti i imati veze sa razlikovanjem „dobrog i lošeg“ ili „ispravnog i pogrešnog“.

Moral je nešto što je osobno i normativno, dok pod etiku spadaju standardi „dobrog i lošeg“ koje razlikuje određena zajednica ili društveno okruženje (Grannan, 2016). Na primjer, zajednica studenata na fakultetu smatra da je dijeljenje vlastitih radova kako bi se pomoglo drugome moralno. Vi se s ovom tvrdnjom možete složiti, no ako se ne slažete s tim i imate osjećaje da je to nemoralno na osobnoj razini tada razlika između etike i morala može doći do izražaja. Prema navedenim definicijama Vaš moral bi bio u suprotnosti s etikom zajednice. U daljnjem dijelu rada ću koristiti izraze moralno i nemoralno kada govorimo o ovakvim problemima bez obzira raspravlja li se o individualnoj situaciji ili zajednici.

Moralna filozofija je pokušaj da ostvari sistemsko razumijevanje prirode moralnosti i što ona zahtjeva od nas – Sokratovim riječima „kako trebamo živjeti“, i zašto. Bilo bi prigodno kada bi postojala jednostavna definicija morala, ali to je nemoguće. Postoji puno različitih teorija morala od kojih svaka ima vlastitu koncepciju o tome što znači živjeti moralno (Rachels, 2003). Upravo zbog toga potrebno je pažljivo proučavati ovu temu i ne dozvoliti da nas različite koncepcije i shvaćanja morala zbune. Razlog zašto učiti etiku je vrlo interesantan, uz činjenicu da je vrlo zanimljiva tema. Moralna filozofija nam može pomoći da produbimo vlastita razmišljanja i propitujemo se o krajnjim pitanjima života. Ako se nikada ne suočimo sa dubljim pitanjima života onda nešto propuštamo. Uz to, moralna filozofija nam može pomoći da razumijemo moralnost. Nadalje, može nam poboljšati perspektivu i dati nam rješenja i načine kako svjesno promisliti o radnjama i postupcima koje planiramo učiniti. Otkada smo bili djeca,

roditelji i zajednica nam konstantno govore što je ispravno, a što nije. Upravo zbog toga može doći do konflikta u našem razmišljanju jer vrijednosti naših roditelja se mogu razlikovati od onih koje, na primjer, imaju naši učitelji ili profesori. Tada je bitno da svaka individualna osoba može razviti samostalno promišljanje, logičko i moralno zaključivanje. Na poslijetku svako od nas mora na kraju formirati vlastite vrijednosti i moralna vjerovanja. Ciljni problem moralne filozofije je upravo rješavanje toga problema i pripremiti čovjeka na promišljanje (Gensler, 2011).

Moralna filozofija ima dvije glavne grane. Prva grana je metaetika. Ona proučava prirodu i metodologiju moralnih prosudbi. Pita pitanja poput: Što znači „dobro“ i „trebalo“. Također, postavlja vrlo bitna pitanja u ovoj temi: Postoje li uopće moralne istine? Svatko od nas ima moralna uvjerenja o ispravnom i lošem, no kako ih možemo obraniti? Na to pitanje metaetika nudi rješenja. Druga grana je normativna etika. Ona proučava načela o tome kako bismo trebali živjeti. Traži glavna načela ispravnog i pogrešnog, koje su stvari u životu zapravo vrijedne, kakvo društvo bi bilo pravedno... Metaetika je osnovnija grana moralne filozofije i prethodi normativnoj etici pa ćemo početi proučavati teorije etike počevši sa metaetikom. Proučavati ćemo metode i na primjeru ih objasniti s ciljem da dođemo do principa kako živjeti (Gensler, 2011).

3.1. Kulturni relativizam

Kulturni relativizam govori da nema univerzalne istine u moralnim postupcima, već se istina razlikuje od osobe do osobe i od kulture do kulture. Tumačenje istine i načela dobrog i lošeg ovise s obzirom na podrijetlo, vrijednosti i socijalne norme. Ne postoji jedinstvena ljestvica vrijednosti za sva društva. Sa stajališta kulturnog relativizma svi su pogledi na svijet jednako ispravni i istina je relativna, a to ovisi o podrijetlu pojedinca i o njegovoj kulturi i kulturnom identitetu i okolini u kojoj se nalazi. Sve važne dimenzije iskustva ljudskog života su promjenjive i lokalne, nisu univerzalne (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.d.).

Kulturalni relativizam stavlja naglasak na važnost prihvaćanja drugih kultura koje su različite od naših i govori o raznolikosti kultura. Drugim riječima, kulturni relativizam opravdava sve postupke nekog društva na temelju toga jeli taj postupak moralan unutar društva. Naglasak je na poštivanju drugih tradicija i načina razmišljanja i prihvaća da su kulture vrlo različite i nešto što mi smatramo nemoralnim i neetičkim oni mogu smatrati prihvatljivim.

„Dobro“ u kulturnom relativizmu znači „društveno odobreno“. Biraju se moralni principi na temelju toga što društvo odobrava. Moralnost je kulturalna konstrukcija, na isti način kao što različite kulture kreiraju razne načine oblačenja i različita jela. Uzmimo za primjer tvrdnju: „Prepisivanje na ispitu je loše“. U kulturnom relativizmu tumačenje ove tvrdnje jest da je prepisivanje na ispitu loše upravo zbog toga što društvo u kojem živimo smatra da je to uistinu

loše i ne podržava takvo ponašanje. Taj pogled je onda relativan i ovisi o kulturi u kojoj se nalazimo. Neke druge kulture mogu smatrati da je prepisivanje dobro. Nema smisla u propitivanju koja strana je točna. Smatra se da ne postoji objektivnih istina. Ako tvrdimo drugačije, to bi značilo da namećemo naše kulturalne stavove kao objektivnu istinu. Druga strana nije u krivu nego je samo drugačija. Kulturni relativizam je u ovom aspektu vrlo tolerantan. Iz ovoga opisa kulturnog relativizma možemo dosta naučiti. Većina ljudi koji prate kulturni relativizam i taj način razmišljanja bi daljnjim promišljanjem uskoro shvatili da postoje veliki nedostaci u ovakvoj teoriji morala. Najveći problem koji se odmah otvara jest da nas kulturni relativizam prisiljava na prilagodbu društvenim normama ili u suprotnom proturječimo sami sebi. Ako bi izjednačili „dobro“ sa „društveno prihvaćenim“ prateći logiku i rasuđivanje nikada se ne bi mogli ne slagati sa društvom u kojem živimo. Trebalo bi vrijediti da ako je nešto društveno prihvaćeno onda je upravo to dobro, no onda dolazimo do apsurdnih rezultata jer znamo da se možemo često ne slagati sa društvenim normama i vrijednostima društva. Postoji mogućnost da je nešto društveno prihvaćeno dok znamo da to nije dobro.

Uzmimo za primjer scenarij u kojem je društveno prihvatljivo da se na fakultet upisuju samo muškarci. Prateći kulturni relativizam odmah bi zaključili da je to dobro. Jer nam govori da ako je društveno prihvaćeno onda mora biti dobro. Osoba koja prati ovakav način razmišljanja, a ne slaže se s njim, bi trebala zaključiti da je činjenica da se samo muškarci mogu upisati na fakultet dobra, ili bi trebala odbaciti kulturni relativizam. Još veći problem dolazi kada primijenimo ovakav način razmišljanja na događaje kao što je holokaust ili rasizam. Prateći logiku i principe trebali bi zaključiti da je u vrijeme Hitlera i nacističke Njemačke holokaust bio opravdan i moralan jer je društvo u većini smatralo da je to ispravno. Znamo da to nije istina i da nije moguće opravdati takve postupke kulturnim relativizmom. Gotovo svaka osoba bi osudila takve postupke i proglasila ih „zlim“ ili „krivim“. Kulturni relativizam gleda na svijet kao na strogo podijeljena društva u kojima svatko od njih ima malo ili nema uopće moralna neslaganja. Ali znamo da svijet nije podijeljen na takve gotovo homogene dijelove, nego je isprepleten raznim kulturama, običajima i etičkim stavovima i moralima.

Važno je spomenuti i pojam objektivnog pogleda, također zvanog moralni realizam. Moralni realizam tvrdi da su neke stvari objektivno ispravne ili neispravne, bez obzira kako se netko osjeća. Martin Luther King je tvrdio da je rasizam objektivno loš i neispravan. Kulturni relativizam odbija ovakav stav i postojanje objektivnih moralnih istina (Gensler, 2011).

3.2. Subjektivizam

Subjektivizam govori da moralne prosudbe opisuju kako se osjećamo. Kada nešto nazivamo „dobrim“ znači da imamo pozitivan osjećaj prema tome. Ovdje se spominje pojam

idealnog promatrača i govori nam da moralne prosudbe opisuju kako bi se osjećali da smo potpuno racionalni. U ovoj teoriji moral je vrlo emocionalan i osoban. Kako nam kulturni relativizam uskraćuje slobodu za formiranje vlastitih prosudbi neki se okreću prema ovoj teoriji. Smatra se da odrastanjem čovjek propituje svoje vrijednosti. Subjektivizam se slaže s činjenicom da se barem u početku života neke vrijednosti dobiju od društva. Kao djeca dobivamo moralne vrijednosti preko naših roditelja, vršnjaka i ustanova u kojima sudjelujemo. Daljnjim odrastanjem čovjek može odlučivati što je za njega „dobro“ i „loše“. Subjektivizam se slaže sa kulturnim relativizmom i u činjenici da je „dobro“ relativni pojam, ali ne relativan prema društvu nego prema individualnoj osobi. Kada kažemo „Ovo mi se sviđa.“ Naše vrijednosti su bitne za nas, a ne za društvo. Vrlo velik dio subjektivizma je moralna sloboda koju čovjek dobiva kako odrasta (Gensler, 2011).

Kako bi objasnili kako subjektivizam funkcionira pokazat ćemo na primjeru. Recimo da smo na faksu naučili i da nam je rečeno da je prepisivanje domaće zadaće od drugih studenata loše. To bi značilo da je prepisivanje „društveno neprihvatljivo“ na fakultetu. Ali svi naši prijatelji prepisuju zadaće i smatraju da je to potpuno prihvatljivo. U ovoj grupi je to „društveno prihvatljivo“. Kulturni relativizam nam govori da pratimo ona ponašanja i morale koji su društveno prihvaćeni. Ali koje društvo bi u ovom scenariju onda trebali pratiti? Tu dolazimo do konflikta ako pratimo kulturni relativizam. Subjektivizam nam u ovom scenariju nalaže da pratimo naše osjećaje. Potiče nas da budemo sa svojim mislima i osjećajima. Fakultet se ne slaže sa prepisivanjem jer to nije pravedno prema svima i pisanjem zadaće trebamo nešto naučiti i vježbati, dok studenti smatraju da je domaća zadaća nepotrebna i gubitak vremena i da se može prepisati i fokusirati se na nešto drugo. Nakon razmišljanja i prihvaćanja osjećaja došli smo do zaključka. U ovom slučaju recimo da je zaključak da smo odlučili ne prepisivati zadaće kada imamo i više nego dovoljno vremena. Prepisivanje je lakši način da se izbjegnemo obaveze, ali često dovodi do raznih posljedica kao što je ne shvaćanje gradiva, zaostatak za drugim studentima i donosi većinom lošije rezultate.

Znamo da nam se nešto može sviđati što nije dobro. Na primjer, možemo voljeti pušiti cigarete, ali znamo da to nije dobro. Subjektivizam tvrdi da postoji razlika između trenutnog zadovoljstva i razmatranja posljedica. Bilo bi ispravnije reći da nam se sviđa trenutno zadovoljstvo koje dobijemo tijekom pušenja cigareta, ali da nam se ne sviđaju posljedice toga (Gensler, 2011).

Subjektivizam nam daje važan pogled na moralnost. Vrlo je važno da svaka osoba ima moralnu slobodu. Pokazuje nam i činjenicu da je kulturni relativizam prožet dijelovima koji mogu stvoriti scenarije koji nisu poželjni u društvu. Najveći problem subjektivizma je da dobro ovisi o onome što se nama sviđa. Ako kažemo: „X je dobro“ i „ X mi se sviđa“, tada oni podrazumijevaju da je X dobro. No ovdje dolazimo do problema. Recimo da naš prijatelj kaže:

„Ja volim i sviđa mi se prepisivati na ispitu i prolaziti ispite lakše“, to bi odmah značilo prema subjektivizmu da je prepisivanje dobro i moralno ispravno. No onda nam se otvara drugi niz pitanja kao što su: Je li stvarno ispravno da prolazim ispite bez učenja, dok moji prijatelji i drugi studenti moraju odvojiti puno vremena kako bi prošli? Je li moralno da prepisujem iako je to zabranjeno? Prateći subjektivizam zaključili bismo da ako se osjećamo da je to ispravno onda je i dobro. Uzmimo još jedan primjer koji će prikazati veći kontrast. Recimo da naš prijatelj voli i osjeća se dobro kada nanosi bol drugim ljudima dok je u pijanom stanju. Znači li to da je za njega moralno da radi takve stvari? Subjektivizam se čini vjerojatnim jer kada razmišljamo o onome što nam se sviđa, to uvelike odgovara onome što mi mislimo da je dobro. Problem se stvara ako smo moralno nezreli. Tada stvari koje nam se sviđaju mogu donijeti posljedice koje će naštetiti nekima.

U današnje vrijeme malo filozofa prati subjektivizam. Neki koji imaju tendencije prema subjektivizmu prelaze na emotivizam koji se malo razlikuje od subjektivizma. Glavna razlika je ta da subjektivizam smatra da je nešto dobro ako se to nama sviđa, dok je emotivizam više „uzvik“ nego tvrdnja. Na primjer: „Nešto je dobro“ znači „Hura za X!“ (Gensler, 2011).

Pogled idealnog promatrača, s druge strane, nam govori da izabiremo moralne principe tako da postanemo informirani i što više nepristrani prije nego što donesemo odluku. Važno je napomenuti da su i osjećaji i razum sastavni dio našeg života. Idealizam koristi upravo zato pogled idealnog promatrača kako bi spojio razum i osjećaje u donošenju moralnih i etičkih odluka. Subjektivizam ima dobre ideje, no ponekad se lako može zbuniti prateći ga. Bitno je istrenirati naše osjećaje umjesto da ih slijepo pratimo. Postoje dva pravila kod ovog pogleda, a to su da bi trebali biti informirani o situaciji o kojoj odlučujemo i da moramo biti nepristrani. Racionalni moralni osjećaji su oni kada smo informirani i nepristrani. Teži se savršenstvu u tome i upravo zato se naziva pogled idealnog promatrača. Idealni promatrač je izmišljena osoba koja ima vrhunsku moralnu mudrost i potpuno je informirana (Gensler, 2011). Nazivati nešto dobrim znači da to želimo kao idealni promatrač. Znamo da je to nemoguće. Čovjek ne može biti potpuno informiran i nepristran, ali sam pojam i definicija je korisna kada razmišljamo o donošenju odluka.

3.3. Supernaturalizam

Supernaturalizam govori da moralne prosudbe opisuju želju Boga. Kada nazivamo nešto dobrim u ovoj teoriji znači da Bog to traži od nas. Etika je bazirana striktno na religiji (Gensler, 2011). U ovoj teoriji glavni izvor informacija o tome što je dobro, a što loše su sveta pisma. U Starom zavjetu je pisano da je Bog dao ljudima deset zapovijedi kojih se ljudi trebaju pridržavati kako bi izrazili Božju volju. Upravo s time su formirani temelji supernaturalizma jer

Ljudi prateći tih deset zapovijedi imaju moralne temelje kojih se treba pridržavati. Dakle, ljudi ne trebaju previše promišljati o nekim određenim postupcima jer je u Bibliji napisano da su krivi. Također, kada je Isus počeo djelovati, govorio je da treba voljeti svoga druga kao sebe samoga. S tom porukom je sumirao poznato pravilo u etici koje se naziva zlatno pravilo. Moralni principi ovise o Božjoj volji. Dobro je ono što Bog želi od nas, dakle Bog je stvorio moralni poredak koji nam govori što je dobro, a što ne. Supernaturalizam smatra da postoji objektivni moral.

Supernaturalizam pomaže da prosudimo odmah uz pomoć objektivnih moralnih vrijednosti što je dobro. Dakle, ako uzmemo primjer rasizma, odmah možemo zaključiti da je nemoralan jer Bog zabranjuje da tretiramo druge ljude na taj način. Dolazimo do problema ako uzmemo za primjer prepisivanje tijekom online kolokvija. Uzmimo za primjer scenarij u kojem student prepíše cijeli kolokvij i dobije dobru ocjenu. Proučavajući deset zapovijedi možemo zaključiti da nigdje nema pravila o tome kako se ponašati u ovom scenariju. Zlatno pravilo nam govori da ne učinimo nešto drugome što ne želimo da nama bude napravljeno, ali u ovom slučaju nije strogo određeno tko je ta druga osoba. To može biti profesor ili netko drugi. Upravo zato prateći supernaturalizam možemo doći do poteškoća kada se bavimo problemima modernog svijeta. Osmo Božja zapovijed nam govori da ne govorimo lažna svjedočanstva. Supernaturalizam bi nam dao zaključiti da ako smo potpisali izjavu prije kolokvija da se nećemo ponašati protiv pravila koja su napisana, a onda prepisujemo (što je protiv pravila), da je to nemoralno jer radimo postupak protiv osme božje zapovijedi.

Supernaturalizam osim Biblije spoznaje Božju volju kroz crkvu, molitvu i prosuđivanje. U Bibliji postoje čisto napisana pravila i upute o tome kako se trebamo ponašati, u crkvi se također uče principi moralnog ponašanja. Kroz molitvu ljudi koji prate supernaturalizam smatraju da se mogu povjeriti Bogu i pitati neka pitanja o kojima nije pisano u Bibliji i nejasna su. Koristeći sve ove izvore, ostaje im da prosude što je moralno, a što nije.

Vrlo jasan problem supernaturalizma se stvori kada netko tko je ateist napravi neku pozitivnu moralnu prosudbu. Ateist je osoba koja ne vjeruje u postojanje Boga ili bilo kojih bogova (Merriam-Webster, n.d.). Supernaturalizam nam govori da je nešto dobro ako Bog to želi. Ateist bi rekao da je ljubavnost dobra, ali da Bog ne postoji. Onda bi supernaturalizam izgubio značenje jer smatra da je dobro ono što dolazi od Boga. Rasprava između ateista i osobe koja prati supernaturalizam bi bila besmislena jer ateist poriče postojanje Boga. Dakle, iako supernaturalizam potiče moralna ponašanja, ne bi bilo optimalno bazirati etiku na kontroverznim temama kao što je religija.

Sokrat je bio prvi filozof iz stare Grčke koji je bio religiozna osoba i pokušao je pratiti Božju volju. On je vidio etiku kao nešto blisko s religijom, ali odbio je supernaturalizam.

Postavio je jedno vrlo važno pitanje: Je li dobra stvar dobra zato što Bog to želi? Ili Bog to želi zato što je ta stvar dobra? (Gensler, 2011). Uzmimo za primjer da je pomaganje bližnjem dobro i da Bog to želi. Postavlja se pitanje je li pomaganje dobro zato što Bog to želi? Ili Bog želi da pomazemo drugima jer je to samo po sebi dobro? Sokrat upravo odabire drugu alternativu. Bog želi dobrotu jer je ona dobra. Ovdje je napravljen bitan skok jer izabiranjem druge tvrdnje smatramo da je pomaganje dobro, postojao Bog ili ne. Ova alternativa onda zahtjeva odricanje supernaturalizma.

3.4. Intuicionizam

Svaka filozofska teorija koja za polazište spoznaje uzima intuiciju. Filozofski pokret se javio kao reakcija na prevlast prirodoznanstvenoga materijalizma. Bergsonova je intuicija poprima mistično značenje (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021). Intuicionizam smatra da je dobro neodredivo i da postoje objektivne moralne istine. A moralni principi se izabiru tako da se prati intuicija pojedinca. Smatra se da je istina prisutna u nama i našim umovima i da je dostupna zrelim umovima. „Dobro“ je prema intuicionizmu nemoguće definirati. Smatra se da postoje objektivne istine kao na primjer: „Mržnja je loša“. Osnovna moralna načela su istine koje su očigledne i nisu potrebni dodatni dokazi. Da bi se došlo do načela morala koji su dobri zahtjeva se intelektualna zrelost pojedinca. Intuicionizam kao i ostale teorije ima nekih nedostataka. Etičke istine se izjednačavaju sa matematičkim jednakostima i tvrdi se da su te istine stalne i nepromjenjive. No ako neko ima lošu intuiciju onda ta teorija propada.

3.5. Dosljednost

Važno je izbjegavati nedosljednosti između naših vjerovanja, ciljeva i sredstva postizanja ciljeva, moralnih prosudbi i nepristranosti. Kao što smo dosada mogli uočiti svaka teorija ima svoje stajalište i pogled na moral i na način na koji bi trebali odrediti naša ponašanja. Svaka od ovih teorija ima i svoje nedostatke i ljudi se većinom ne slažu u potpunosti sa svim dijelovima ovih teorija. Problem je što postoji nedostatak dosljednosti. Moramo pronaći neke načine kojima ćemo moći dosljedno prosuditi o etičnosti postupaka. Mora postojati dosljednost u uvjerenjima. Trebamo pratiti logičnost tvrdnji koje smatramo moralnima. Ako neka radnja nosi određene posljedice koje smatramo da su loše onda moramo dobro razmisliti o tome je li to dobra odluka. Nadalje, potrebno je razviti i dosljednost u volji. Bitno je uskladiti dosljednost ciljeva i sredstava uz pomoć kojih ćemo postići neki cilj (Gensler, 2011). Uzmimo za primjer da student želi poboljšati ocjene i prolaznost na ispitima. Prvo izjavljuje da to želi, drugo student zaključuje da ako to želi postići mora više učiti i slušati nastavu, no na posljetku on ne uči više

i ne pohađa nastavu. On u ovom slučaju nije dosljedan. Također on bi trebao biti svjestan u svojim odlukama.

Nepriistranost je zahtjev da dajemo slične procjene o sličnim postupcima, bez obzira na uključene pojedince. Ako smo nepristrani onda ćemo procijeniti radnju na temelju toga kakva je, a ne na temelju toga tko je uključen u nju (Gensler, 2011). Dakle, ako za jednu osobu odlučimo da je nešto neispravno, trebamo biti dosljedni i zaključiti da to je to slučaj i za bilo koju drugu osobu. Ako to prekršimo onda se može smatrati da smo nedosljedni u donošenju zaključaka i odluka. Kako bismo bolje razumjeli ovaj pojam možemo zamisliti situaciju u kojoj trebamo pomoći čovjeku koji je na ulici i pao je s bicikla i hitno treba pomoć. Trebamo se staviti u njegovu situaciju i zapitati se bi li bilo uredu da čovjek koji prolazi ne ponudi pomoć. Zaključili bi da je vrlo vjerojatno da bi i mi sami htjeli primiti pomoć ako smo ozlijeđeni. Ako ne bismo pomogli tome čovjeku u tom trenutku smatra se da smo nedosljedni.

Možemo zaključiti da su logičnost, dosljednost cilja i sredstva, savjesnost i nepriistranost norme s kojima se svaka teorija etike slaže. Relativisti bi se složili s tim normama i prihvatili ih kao društvene konvencije. Te norme su potrebne u društvu kako bi ono funkcioniralo. Subjektivisti bi se također složili s ovim normama jer se slažu s osjećajima koji se stvaraju prema njima. Sve norme su pozitivne i zato izazivaju pozitivan osjećaj. Osobe koje prate supernaturalizam bi se isto složile s normama jer promiču dobro, a to Bog želi. Bitno je stvoriti temelje i pronaći nešto s čime se gotovo svaka teorija morala može složiti kako bismo na posljetku mogli zaključiti što je moralno i ispravno.

3.6. Zlatno pravilo

Tijekom odrastanja djeca su naučena da poštuju starije. Adolescenti se pozivaju na kontrolu impulsa. Odraslima se govori da se ponašaju pristojno u skladu sa moralnim i etičkim standardima. U današnjem društvu nekada se mora reći „ne“ određenim stavovima ili radnjama koje nisu moralne. No, ljudi su otkrili da postoji nešto više u moralnosti. „Ne“ je samo jedan glas u životu, a život ima i ostale načine shvaćanja morala, a jedno od tih načina je zlatno pravilo: Radite drugima ono što želite da drugi rade vama (Wattles, 1996). Zlatno pravilo nam brani da učinimo nešto drugome, ako sami nismo voljni da se upravo to učini nama da smo u istoj situaciji. Možemo zaključiti da primjena zlatnog pravila zahtjeva određenu količinu znanja i mašte. Moramo znati kako se ta osoba osjeća u tom trenutku i zamisliti kakav bi bio osjećaj kada bi se postupilo isto prema nama. Moramo znati kakav utjecaj naša radnja ima na živote drugih i zamisliti sebe vrlo precizno i živopisno u tome trenutku.

Recimo da želimo da nas ostali studenti ili profesori na fakultetu tretiraju s poštovanjem i ljubaznošću. Zlatno pravilo nam brani da se prema njima ponašamo suprotno jer se trebamo

zamisliti u njihovom scenariju i promisliti kako bi bilo kada bi nas netko vrijeđao ili ne poštivao. Dakle, trebali bi postupiti onako kako želimo da mi budemo tretirani. Možemo zaključiti da malen broj studenata želi biti nepoštivan i vrijeđan, a svi ostali žele biti u ugodnom okruženju prilikom studiranja, i zato je bitno pratiti zlatno pravilo jer nas vodi prema boljim moralnim odlukama.

Tijekom razmišljanja na ovakav način može doći do nekih poteškoća i neshvaćanja zlatnog pravila. Na primjer, uzmimo scenarij pisanja ispita na fakultetu. Student je u moralnoj dilemi i želi prepisivati jer nije dovoljno učio. On smatra da je predmet poprilično nepotreban za njegov daljnji život i razmišlja o prepisivanju. Odlučuje pratiti zlatno pravilo pri donošenju odluke i zaključuje da bi htio da student koji je u njegovoj situaciji prođe ispit i fokusira se na nešto „bitnije“ životu. Odlučuje se za prepisivanje. No ovdje dolazi do problema. Student nije dobro promislio scenarij i nije se zapravo stavio i zamislio kao profesor u tome trenutku. On se zamislio kao student koji želi proći ispit. Ispravnija primjena zlatnog pravila bi bila da se zamislimo kao profesor u tome trenutku koji je posvetio puno vremena učeći studente određeno gradivo i koji vjerojatno ne želi da većina studenata prepisuje. Profesor se, vjerojatno ne želi osjećati prevareno i zna da je prepisivanje zabranjeno. Dakle, vrlo bitno je zamisliti se u ovom slučaju kao profesor, a ne kao student koji je na profesorovom mjestu. Primjer pomoću kojega još lakše možemo shvatiti ovaj problem je primjer mazohista. Mazohist je osoba koja je sklona samokažnjavanju, odnosno uživanju u doživljavanju patnje (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021). Mazohist bi se trebao zamisliti u situaciji u kojoj osoba koja je njegova žrtva ne želi osjetiti patnju i bol, iako on smatra da je bol dobra i uživa u njoj. Prateći zlatno pravilo na ispravan način promičemo onakva ponašanja kakva stvarno želimo u svijetu.

3.7. Konzekvencijalizam

Konzekvencijalizam, kao što i ime kaže, jednostavno je gledište da normativna svojstva ovise samo o posljedicama. Ova povijesno važna i popularna teorija utjelovljuje osnovnu intuiciju da je ono što je najbolje ili ispravno ono što svijet čini najboljim u budućnosti. Je li čin moralno ispravan ovisi samo o posljedicama tog čina ili nečega što je povezano s tim činom (Sinnott-Armstrong, 2022). Dakle, konzekvencijalizam nam govori da uvijek trebamo učiniti one stvari koje donose više zadovoljstva nego boli i patnje. Postoji više vrsta konzekvencijalizma. Egoizam se fokusira na maksimiziranje pozitivnih posljedica za nas same, utilitarizam za sve uključene, hedonizam pokušava maksimizirati zadovoljstvo, a pluralizam uvjete raznih dobara (Gensler, 2011).

Klasični utilitarizam promiče sreću i smanjuje bijedu. Govori da trebamo uvijek raditi ono što donosi najveći balans zadovoljstva preko patnje za sve one koji su pogođeni našim

postupcima. Trebamo procijeniti naše opcije i uz puno razmišljanja donijeti onu odluku koja će donijeti najveće zadovoljstvo. Moramo zamisliti scenarije i odlučiti koji je bolji za sve uključene (Gensler, 2011). Utilitarizam vjeruje u pravila, no ako pojedina odluka krši pravila i donosi dobre posljedice i veliko zadovoljstvo ona je i dalje moralna. Uzmimo za primjer studenta koji ima bolesnu majku i mora joj pomagati, ali ima ispit koji treba proći kako bi se onda bezbrižnije i duže mogao brinuti za majku. Student može odlučiti prepisivati tijekom ispita i imati puno vremena za njegovanje majke. Utilitarizam bi opravdao njegovu odluku da prepisuje jer ta odluka donosi veće zadovoljstvo za sve uključene u tu odluku. Dakle, pravila su prekršena, ali odluka je još uvijek moralna.

Problem utilitarizma se stvori u scenarijima u kojima postoje zajednice u kojima, na primjer, nanošenje boli donosi pozitivne emocije i zadovoljstvo. Praćenjem utilitarizma u takvoj bismo se zajednici trebali složiti da se nama zadaje bol jer je glavni cilj donošenje odluka koje povećavaju i optimiziraju zadovoljstvo. Ako se ne bi složili da je to moralno, onda bi prekršili pravilo dosljednosti i morali bi zanemariti utilitarizam. Rješavanje problema u takvim scenarijima se može riješiti sa utilitarizmom pravila.

Utilitarizam pravila također tvrdi da je cilj moralnosti donijeti što veće moguće pozitivne posljedice za svakoga. Međutim, prepoznaju se stroga pravila koja se trebaju pratiti (Gensler, 2011). Budući da je pravilo apstraktan entitet, pravilo samo po sebi nema striktnih posljedica. Možemo se zapitati što bi se dogodilo kada bi svi poštivali pravila ili što bi se dogodilo kada bi ih svi prekršili. Mnogi bi tvrdili da je krađa moralno pogrešna jer bi bilo loše kada bi svi prekršili pravilo protiv krađe (Sinnott-Armstrong, 2022). Iako se utilitarizam pravila čini boljim od klasičnog utilitarizma, postoje nedostaci. U većini slučajeva još uvijek moramo pogađati koje bi bile posljedice naših akcija. Nekada jednostavno ne možemo predvidjeti što će naše radnje prouzročiti. Također, pravila koja su određena mogu biti nemoralna. Postavlja se pitanje koja pravila su ispravna i zašto. Što ako neko pravilo dozvoljava nešto što je loše? Na ta pitanja deontologija nudi rješenje tvrdeći da su neki činovi, kao što je ubojstvo, sami po sebi loši.

3.8. Deontologija

Riječ deontologija potječe od grčkih riječi za dužnost i znanost. U suvremenoj moralnoj filozofiji deontologija je vrsta normativne teorije koja odlučuje koji su izbori moralno potrebni, zabranjeni ili dopušteni. Drugim riječima, deontologija spada u domenu moralnih teorija koje vode i procjenjuju naše izbore na temelju toga što bismo trebali učiniti, a ne na temelju naših vrlina i kakva osoba trebamo biti. Deontolozi stoje u suprotnosti s konzekvencijalistima (Alexander & Moore, 2021).

Konzekvencijalisti smatraju se da izbori, radnje i namjere trebaju izabirati striktno po tome kakve posljedice donesu dok deontologija nalaže da su neke radnje (kao ubijanje nevinih ljudi) krive same po sebi. Nisu krive zato što imaju loše posljedice (Gensler, 2011). Britanski filozof W.D.Ross. je pokretač grane deontologije koja nalaže da postoje dužnosti koje se trebaju prvo ispuniti prije odlučivanja. Nisu bitne samo posljedice, nego je važno da ne radimo stvari koje su loše. Trebali bi činiti dobro drugome i ne nanositi im bol. (Gensler, 2011). Kršenje pravila ili na primjer obećanja je krivo samo po sebi. Dakle, održavanje obećanja je dužnost. Ova teorija ne staje samo na tvrdnji da su neke stvari loše i ne smije ih se prekršiti. Uzima u obzir scenarije u kojima je poprilično jasno da se nekada obećanja moraju prekršiti ako s druge strane možemo učiniti nešto humanije ili spasiti nekoga. Zaključujemo da dužnosti bez iznimke ne smiju postojati jer ako obećamo nekome da ćemo ići na izlet, a saznamo da naš otac treba hitan prijevoz u bolnicu, naravno da nećemo otići na izlet, nego ćemo pomoći. Moramo dobro promisliti o postupcima i posljedicama koje oni nose. Deontologija ne opravdava kršenje pravila ako su posljedice nekog čina malo ili nejasno veće. Ako uzmemo za primjer da smo obećali ići na izlet s prijateljem, a onda saznamo da naš drugi prijatelj želi ići u izlazak, onda nemamo dovoljno moralan razlog da prekršimo obećanje.

Ross je bio pluralist i prihvatio je tri glavna intrinzična dobra: vrlina, znanje i zadovoljstvo. On je nadalje definirao sedam glavnih dužnosti na prvi pogled: vjernost (održavanje obećanja), reparacija (nadoknađivanje štete koje smo nekome nanijeli), zahvalnost (vraćanje dobrog onima koji su nama učinili dobro), pravda, dobročinstvo (čini dobro drugima), samopoboljšanje (poboljšanje vrlina i znanja) i nezlobnost (Gensler, 2011). Kada se dužnosti suprotstavljaju u nekim odlukama kao u odluci trebamo li otići na izlet ili pomoći ocu, onda biramo onu dužnost koja je jača. Rossov pristup je ograničen jer ne govori kako se ponašati u svim situacijama. Govori da je ubijanje krivo, no ne daje nam objašnjenje jeli moralno kada je riječ o samoobrani.

3.8.1. Problemi i nedostaci deontologije

Deontološke teorije imaju i slabe strane. Jedna od tih strana je da se treba pronaći odgovor na pitanje autoriteta pravila koja nalaže. Deontologija govori da postoje određena pravila koja se ne trebaju prekršiti, no tko je autoritet tih pravila iz kojeg izvora ćemo tražiti. Nedostatak je to da se mora pronaći rješenje i tekstovi koji govore o tim pravilima. Uvijek se nalažu tekstovi koji se pozivaju na neko Božanstvo kao izvor pravila. To je problem jer mnogi deontolozi ne mogu prihvatiti takav teizam (Alexander & Moore, 2021). Čak i ako se prijeđe preko ove prepreke dolazi do još jednog problema. Ponekad nečije kategoričke obaveze zahtijevaju da očuvamo čistoću vlastitog moralnog djelovanja po cijenu da tim djelima ostavimo svijet u moralno „gorem“ stanju. Bitno je baviti se i sa sukobima koji naizgled postoje između

određenih dužnosti (Alexander & Moore, 2021). Možemo se naći u moralnoj dilemi koja zahtjeva održavanje više dužnosti u isto vrijeme. Ne mogu postojati dužnosti bez iznimke jer postoje scenariji u kojima se kršenjem dužnosti može spasiti velik broj ljudi. Gensler smatra da bi trebali prihvatiti stroge norme ako bi to spriječilo velika zla ili nepromišljena djela i da većina problema u današnjem svijetu dolaze upravo zbog toga što ljudi shvaćaju moralna pravila vrlo olako i tako se nagovore na gotovo bilo što.

3.8.2. Prava

Dužnosti su blisko povezane s pravima. Pravo je ono što se može opravdano zahtijevati od drugih (Gensler, 2011). Koncept etike temeljene na pravima je takav da neka prava, i pozitivna i negativna, imaju svi zbog toga što su ljudska bića. Ova prava mogu biti prirodna ili konvencionalna. Prirodna su ona koja su svojstvena, dok su konvencionalna prava ona koja su stvorili ljudi i koja odražavaju društvene vrijednosti (Mary Gormandy White, 2021). Pojam prava može se definirati i kao „opravdani zahtjev koji pojedinci i skupine mogu postavljati prema drugim pojedincima ili prema društvu“. Etika utemeljena na pravima znači da etičko ponašanje mora podržavati prava ljudi unutar demokracije. Prava mogu biti pravne prirode ili se mogu odnositi na moral ili ljudska prava (Mary Gormandy White, 2021). Primjer nekih prava bi bila: pravo na život, pravo na slobodu, pravo na sreću, pravo na odvjetnika, pravo na odabiranje religije, pravo na školovanje... Postoje negativna prava i pozitivna prava. Negativna prava su prava u koja se ne treba miješati i trebaju biti konstantna (pravo na slobodu). Pozitivna prava su ona prava koja društvo treba pružiti (zdravstveno osiguranje). Libertarijanci smatraju da pozitivna prava ne trebaju postojati, dok socijalisti podržavaju pozitivna prava (Gensler, 2011).

3.9. Etika vrline

Etika vrline je trenutno jedna od tri glavna pristupa u normativnoj etici. Može se identificirati kao onaj pristup koji naglašava vrline, odnosno moralni karakter, nasuprot pristupa koji naglašavaju dužnosti (deontologija) ili koji naglašavaju posljedice djelovanja (konzekvencijalizam). Pretpostavimo da nekome u nevolji treba pomoći. Utilitarist će ukazati na činjenicu da će posljedice takvog čina maksimizirati blagostanje, deontolog će reći da se treba djelovati u skladu s moralnim pravilom, a etičar vrlina bi rekao da je pomaganje osobi milosrđe i dobrohotnost (Hursthouse & Pettigrove, 2022).

Sokrat je započeo etiku stare Grčke pitajući pitanje: „Što je vrlina? I „Što je pravda?“. Sokrat je tvrdio da ne uči etičku doktrinu, nego život razuma. Učio je ljude da pomno razmišljaju o etičkim pitanjima i da traže vjerovanja koja su dosljedna nakon pomnog promišljanja. Sokrat

je osuđen na smrt jer se smatralo da „kvari mlade ljude“. Platon je bio Sokratov učenik i tvrdio je da je etika kao geometrija. Smatrao je da mi uz pomoć uma shvaćamo ideju dobrog, koja je objektivni uzorak savršenstva i nudi osnove za moral. Smatrao je, dakle, da je moralna intuicija u nama. Izdvojio je četiri glavne vrline, a to su: mudrost, samokontrola, hrabrost i pravda. Sveti Augustin je Platonov pristup prilagodio kršćanstvu. On vidi život kao putovanje prema Bogu i prihvatio je Platonove vrline i dodao tri nove teološke vrline. Naglasio je da su bitne vrline kao što su: vjera i vjerovanje u Boga, nada i povjerenje u Boga i ljubav (Gensler, 2011).

Aristotel, Platonov učenik, razvija etiku vrlina dalje. Aristotel shvaća etičku teoriju kao područje koje se razlikuje od teorijskih znanosti. Proučavamo etiku kako bismo poboljšali svoje živote, stoga je njezina glavna briga priroda ljudskog blagostanja. Aristotel slijedi Sokrata i Platona uzimajući vrline kao središte dobrog života. On odbacuje Platonovu ideju da netko, da bi bio potpuno krepostan, mora steći kroz obuku i znanosti razumijevanje dobrote. Moramo steći, kroz ispravan odgoj i navike, sposobnost vidjeti u svakoj prilici koji smjer djelovanja je najbolje potkrepljen (Kraut, 2022). Pravda je Aristotelu bila vrlo bitna kada se određivalo kakvu kaznu netko treba dobiti ako je učinio nešto loše. Vidi vrlinu kao zlatnu sredinu između „premao“ i „previše“. Ali ne u svim slučajevima. Možemo uzeti za primjer da profesor na fakultetu oprost studentu na prekidanju nastave. Ako profesor oprost puno puta, a student nastavlja ometati nastavu onda se može smatrati da profesor previše oprašta i tako dozvoljava daljnje loše ponašanje studenta. Dakle, postoje iznimke. Aristotel dijeli vrline u intelektualne i moralne, vidi pravdu kao pošteno tretiranje drugih i vidi vrlinu kao prostor između ekstrema. Aristotel tvrdi da svi mi dijelimo isti krajnji cilj a to je sreća, a sreća je život ispunjen vrlinama (Gensler, 2011).

3.10. Prirodni zakon

Prirodni zakon je utemeljen na razmišljanjima Platona, Sokrata i Aristotela. No, kasnije su ta razmišljanja i stavovi prilagođeni židovsko-kršćanskom moralnom razmišljanju. Sveti Toma Akvinski je najpoznatija i najutjecajnija osoba koja je utjecala na formiranje ovog zakona (Gómez-Lobo, 2002). Trebamo razviti način prepoznavanja što je stvarno dobro, a što je samo „prividno dobro“. Postoje privlačne strane za svaki čin koji radimo, ali ne možemo jasno odrediti koje će biti posljedice. Sveti Toma Akvinski je spojio ljudski razum sa kršćanskom vjerom. On tvrdi da razum i vjera ne trebaju biti u konfliktu ako imamo dobar pristup (Gensler, 2011).

Njegov pogled na moralnost ima dva dijela, a to su moralna filozofija i moralna teologija. Moralna filozofija većinom prati Aristotelova uvjerenja sa dodatcima nekih stoika i kršćanskih mislioca. Stvara norme koje naziva prirodnim zakonima i ne zahtijevaju kršćansko otkrivenje. Moralna teologija zahtjeva kršćansko otkrivenje i dodaje božanske norme (Gensler, 2011). Oni

koji ne mogu ili ne žele razmišljati o etičkim problemima mogu pratiti biblijske norme i tako i dalje djelovati moralno. Kao što smo spomenuli u prošlom odlomku, Aristotel tvrdi da je cilj života sreća, no Akvinski dodaje da je to nepotpuna tvrdnja. On dodaje da postoji nadnaravna sreća koja se sastoji od vjerovanja u Boga i zagrobni život. Čovjek teži dublje i dalje od samo sreće, koju Aristotel povezuje sa zadovoljstvom življenja i životom vrlina. Bazirano na kršćanstvu, sveti Toma Akvinski vidi moralno ponašanje mogućim jer nas je Bog stvorio kao racionalnu životinju sa intelektom i voljom i zato možemo shvatiti Božji plan (Murphy, 2019). Dakle teorija prirodnog zakona nam govori da je prirodni zakon dan od Boga, da je prirodno autoritativan nad svim ljudskim bićima, prirodno je spoznatljiv svim ljudskim bićima i smatra se da dobro proizlazi iz pravilnog ponašanja. Također, smatra se da je ispravno djelovanje ono koje ne narušava dobro djelovanje i da postoji niz načina na koje djelovanje može biti manjkavo u odnosu na dobro (Murphy, 2019). Dobro je ono za čime sva bića teže, a zlo se treba izbjegavati. Kao što je spomenuto, možemo zaključiti da je nešto dobro tako da istražimo naše prirodne (racionalne) sklonosti.

Uzmimo za primjer scenarij u kojem student želi prepisivati u online kolokviju zato što je vrlo jednostavno i olakšat će mu prolazak. Prateći prirodne zakone on bi trebao u tome trenutku promisliti duboko o tome je li to ispravno i čemu teži njegova savjest i sklonost. Također odgovor i odluka bi se trebala slagati sa činjenicom da naše radnje moraju promicati dobrotu i poštenje, a zlo se treba izbjegavati.

4. Etička svijest na Fakultetu organizacije i informatike i analitika učenja

Etičko ponašanje je iznimno bitno tijekom studiranja svakog studenta. Etičkim ponašanjem tijekom obrazovanja studenti ne samo poštuju organizaciju i fakultet, već osiguravaju svoj uspjeh i principe kojima žive. Studenti će se vjerojatno nastaviti ponašati onako kako su se ponašali tijekom obrazovanja i zato je vrlo bitno da budu educirani o ispravnim etičkim ponašanjima. Takvo ponašanje je esencijalno i pomaže nam da radimo u korist društva, a ne protiv. Studenti tijekom obrazovanja na FOI-ju će se suočiti s mnogim situacijama u kojima moraju donijeti neke etičke odluke. Na primjer, tijekom kolokvija će moći odlučiti žele li naučiti i položiti kolokvij po pravilima, ili žele li prepisivati i tako prekršiti pravila fakulteta. Također, tijekom pisanja seminarskih, završnih i diplomskih radova postoji mogućnost da plagiraju te radove. Važno je napomenuti da je bitno i da se studenti ponašaju kulturno i poštuju sve one koji s njima dijele prostore.

Znamo da je studentima teško uskladiti ono što je etički i ono što žele napraviti. Student možda i zna da je neki postupak neetički, ali se našao u takvoj situaciji u kojoj je lakše učiniti neispravnu stvar. Svi su svjesni činjenica da se na fakultetima, a i u svim drugim obrazovnim ustanovama koriste razna pomagala kako bi se prepisivalo. U današnje vrijeme najčešće pomagalo je mobitel. Ova tehnologija je omogućila studentima da na dlanu imaju skoro sve potrebne informacije za gotovo svaki kolegij i za svaki ispit. Istraživanje provedeno od dr. Donalda McCabea je utvrdilo da je 95% studenata priznalo da su varali tijekom studiranja na bilo koji način (plagiranje, korištenje mobitela, prepisivanje itd.). Ovo istraživanje je ispitano 70000 studenata i provođeno je 12 godina (McCabe, 2010). Ovo istraživanje je utvrdilo da je broj studenata koji vara na neki način na fakultetima jako velik. Postavlja se pitanje znaju li uopće studenti koje su kazne za ovakva neetička ponašanja koja krše pravilnik fakulteta. Također, znaju li profesori o ovim brojkama i kako postupaju nakon što otkriju da netko prepisuje.

U današnje vrijeme studenti su postali vrlo vješti u skrivanju prepisivanja i otkrivaju razne nove načine kako bi prepisali. Važno je i napomenuti da tijekom proteklih par godina zbog situacije s epidemijom koronavirusa mnogi ispiti i kolokviji su se odvijali online. Upravo tijekom takvog neočekivanog scenarija epidemije i nagle promjene na online način ispitivanja studenti su pronašli još novije načine varanja i prepisivanja. No, je li to smisao edukacije? Odgovore na to ću opisati u analizi ankete koju sam proveo. Saznati ćemo približne brojeve studenata koji varaju na ispitima i na koje načine to rade.

Bitno je i zapitati se zašto toliko velik broj studenata i učenika općenito vara tijekom obrazovanja. Postoji mogućnost da se vara jednostavno zbog toga što su ljudi okruženi takvim ponašanjem od malih nogu. Uvijek se gleda kako doći do određenog cilja što kraćim putem i sa što manje napora. Tijekom osnovne škole bitno je upisati srednju, u srednjoj školi je cilj upisati dobar fakultet, a tijekom fakulteta je bitno proći kako bi se mogli zaposliti. Smatram da tijekom cijelog ovog procesa koji se ne fokusira na tijek obrazovanja nego na ciljeve nakon završetka obrazovanja ljudi zanemare etična ponašanja i djeluju na onaj način koji je najjednostavniji upravo zato da bi postigli sljedeći cilj. Opasnost leži u tome što onda nakon obrazovanja tijekom rada u nekoj organizaciji postoji velika šansa da će se takvo ponašanje i nastaviti jer smo ga provodili kroz cijelo školovanje i obrazovanje koje može trajati i oko 15 godina. Unatoč kaznama koje postoje i Stegovnom sudu, stope prepisivanja su i dalje velike. Treba li postrožiti kazne i shvatiti prepisivanje ozbiljnije? Sada ćemo se upoznati detaljnije sa etičkim kodeksom Fakulteta organizacije i informatike i Stegovnim sudom.

4.1. Etički kodeks Sveučilišta u Zagrebu

Etički kodeks Sveučilišta u Zagrebu sadrži moralna načela i načela etike kojima se u svom profesionalnom i javnom djelovanju trebaju ravnati nastavnici, znanstvenici i drugi zaposlenici na fakultetu. Pravila se odnose i na studente i druge osobe koje su uključene u radu Sveučilišta. U etičkom kodeksu možemo pronaći standarde ponašanja. Dijeli se na: temeljna načela u odnosu na moralno opravdano ponašanje, etička pravila u nastavnom procesu i odredbe o sustavu i postupku pred tijelima koja daju mišljenje o pravilima Etičkog kodeksa. Njegova svrha jest promicanje vrijednosti specifičnih za sveučilišnu djelatnost. Glavni cilj je postizanje etičnog ponašanja unutar Sveučilišta. Kršenje etičkog kodeksa može dovesti do odlaska na Stegovni sud i tamo se dalje određuju kazne.

Neka od temeljnih načela i pravila su: načelo poštivanja integriteta i dostojanstva osobe, načelo autonomije znanstvenog, umjetničkog i nastavnog rada. Bitno je i načelo jednakosti i pravednosti koje govori da svaki član zajednice mora isključivati svaki znak diskriminacije, zlostavljanja ili iskorištavanja. Promiče se i akademska sloboda kao i načelo profesionalnosti koje nam govori da se mora etički i profesionalno ispunjavati sve obaveze prema studentima, kolegama i ostalim djelatnicima Sveučilišta. Nadalje, bitno je i načelo poštivanja zakona i pravnih postupaka.

Neprihvatljiva ponašanja su ona koja se ne toleriraju na Sveučilištu. Neka od njih su diskriminacija, uznemiravanje i predrasude. Svaki oblik neposredne ili posredne diskriminacije utemeljen na nacionalnoj, etničkoj, religijskoj, rasnoj, dobnoj, spolnoj razini je nedopustiv i neprihvatljiv. Nastavnici imaju svoje dužnosti kao što su: prenošenje visoke razine znanja,

osiguravanje točnosti, preciznosti sadržaja, obrađivanje teme na pošten, otvoren i pozitivan način... Studenti također imaju obaveze i dužnosti, a neke od njih su: suzdržavanje od prepisivanja i poštivanje drugih. Prepisivanje se ne smije dopuštati i poticati.

Izmišljanje (fabrikacija) rezultata u znanstvenim radovima se ne tolerira, isto kao i krivotvorenje (falsifikacija). Plagiranje je isto zabranjeno. Svaki oblik plagiranja radova i ideja smatra se povredom Etičkog kodeksa. Potrebno je štititi pravo na intelektualno vlasništvo (Etički kodeks Sveučilišta u Zagrebu).

4.2. Pravilnik o stegovnoj odgovornosti

Vrlo je bitno da su studenti upoznati sa pravilima stegovne odgovornosti na Fakultetu. Znajući koje su kazne i kako se treba ponašati, vjerojatno se može smanjiti broj studenata koji prepisuju ili plagiraju radove. Svi smo jednom čuli za Stegovni sud, no znamo li koje kazne nosi i za koja ponašanja se odlazi na sud? Upisom na Fakultet, polaznik preuzima obveze u vezi sa zakonom studija. Ukoliko se prekrše neka pravila, polaznik mora odgovarati za njih.

Težim stegovnim prijestupom se smatraju sljedeći postupci i djela:

1. krivotvorenje ocjena i potpisa nastavnika
2. davanje lažnih podataka
3. lažno predstavljanje na ispitima
4. plagiranje ili drugi način korištenja djela nekog autora
5. prepisivanje i uporaba nedozvoljenih pomagala
6. narušavanje sigurnosti i integriteta informacijskog sustava
7. korištenje informacijskih resursa Fakulteta za ugrožavanje drugih informacijskih sustava
8. uništavanje, otuđivanje ili oštećivanje imovine
9. kopiranje računalnih programa koji se koriste na Fakultetu
10. grubo narušavanje reda (tučnjava, nepristojno ponašanje...)
11. grube povrede opće prihvaćenih pravila ponašanja
12. igre za novac u prostorima Fakulteta
13. namjerno uništavanje imovine
14. svi postupci koji su Zakonom i kaznena djela
15. ponavljanje lakših stegovnih prijestupa više od dva puta tijekom studija

Lakšim stegovnim prijestupom smatraju se sljedeći postupci:

1. ometanje nastave ili rada djelatnika
2. došaptavanje na ispitima

3. nepridržavanje utvrđenog vremena predviđenog za nastavu
4. ponašanje i odijevanje koje odstupa od opće prihvaćenih pravila za danu priliku
5. narušavanje čistoće prostora
6. pušenje cigareta, e-cigareta...
7. korištenje unutarnjeg prostora Fakulteta za oglašavanje, promidžbu ili prodaju
8. korištenje unutarnjeg ili vanjskog prostora Fakulteta za okupljanja koja nisu dio programa
9. neovlašteno snimanje ili fotografiranje nastavnika, studenata, djelatnika i opreme
10. oglašivanje na opomene knjižnice
11. drugi postupci kojima se narušava ugled Fakulteta

Za teže stegovne prijestupe slijede neke od sljedećih kazni: posljednja opomena pred isključenje, uvjetno isključenje na određeno vrijeme do najduže godinu dana, zabrane polaganja ispita i upisa u više godine studija, isključenje s Fakulteta do dvije godine i trajno isključenje s Fakulteta. Za lakše stegovne prijestupe može se izreći opomena i javna opomena.

Mjere za lakše prijestupe izriče dekan Fakulteta dok stegovni postupak kreće za one teže stegovne prijestupe, a taj postupak provodi Stegovni sud. Stegovni sud ima tri člana od kojih je jedan iz redova studenata. Podnosi se prijava, zatim se zakazuje rasprava i dalje provodi. Nakon dostavljenog i odlučnog rješenja postoji mogućnost za žalbu i nakon toga se snosi šteta (Pravilnik o stegovnoj i materijalnoj odgovornosti studenata i drugih polaznika Fakulteta organizacije i informatike, 2017)

5. Analitika učenja

5.1. Definiranje analitika učenja

Analitika učenja (*eng. Learning analytics*) je pojam koji se u zadnjih nekoliko godina sve češće javlja u područjima visokog obrazovanja kao i nekim ostalim područjima koja imaju beneficije od prikupljanja raznih podataka. Analitika učenja se odnosi na prikupljanje i analizu podataka o učenicima i njihovom okruženju u svrhu razumijevanja i poboljšanja ishoda učenja (Northeastern University Graduate Programs, 2018). Analitika učenja mjesto je gdje se veliki podaci susreću s tradicionalnim kvantitativnim metodama u obrazovanju. Vlade, sveučilišta, škole i razne druge organizacije prikupljaju podatke o učenicima i načinu na koji oni uče. Nedavno su razvijeni alati i metode koje pružaju mogućnost obrade tih podataka. Tu se postavlja onda i pitanje etičnosti prikupljanja tih podataka o učenicima i može se zapitati jesu li identiteti učenika zaštićeni prilikom analize podataka. Bitno je napomenuti da se analitika učenja provodi kako bi se na kraju poboljšalo obrazovanje i pomoglo učenicima.

Analitika učenja se smatra kao jedna od digitalnih strategija za koje se očekuje da će u skoroj budućnosti ući u glavnu upotrebu. Dakle, potrebni su vješti analitičari podataka kako bi podržali ove inicijative vođene analitikom i doveli do uspjeha. Došlo je do preokreta jer se analitički programi koji su nekada bili rezervirani za velike tvrtke sada koriste i u visokom obrazovanju. Ova praksa se često koristi i kod mjerenja ključnih pokazatelja uspješnosti učenika, razumijevanje i poboljšanje učinkovitosti nastavne prakse, informiranje institucionalnih odluka i strategija. Bitno je informirati i uključiti voditelje škola, fakulteta i drugih ustanova i učenike te educirati korisnike o tome kako koristiti i djelovati na temelju prezentiranih podataka (Northeastern University Graduate Programs, 2018). Jedna od glavnih prednosti analitike učenja je da će se dobiti uvid u to kako studenti uče i trebaju učiti i moći će se identificirati u kojim područjima se ne snalaze. Dakle, prilikom prikupljanja tog velikog broja informacija i tijekom njihove analize moći će se uočiti neki obrasci i navike koje mogu studentima pomoći i podržati ih u onim područjima u kojima je to potrebno. To može pomoći poboljšati rezultate studenata i povećati prolaznosti. Bitno je napomenuti i da se analizom velike količine podataka može i stvoriti sustav za adaptivno učenje u kojem se učenje može personalizirati svakom studentu. Analitikom učenja se može i odrediti efektivnost edukacije i odlučiti koji su najbolji načini educiranja.

Uz analitiku učenja se javljaju i neki izazovi. Glavni izazov je da se treba osigurati potpuna privatnost i sigurnost podataka. Bitno je da je svaka osoba čiji se podatci analiziraju i proučavaju anonimna i da su prava zaštićena. Mnogi ljudi kada čuju pojam analitike učenja

mogu se propitati o sigurnosti vlastitih podataka jer ipak sve informacije koje se prikupljaju mogu biti ukradene ili nesigurne. Dakle, vrlo bitno je osigurati potpunu sigurnost i privatnost tijekom obrade i analize informacija o određenoj osobi. Postoji još jedan problem, a to je problem pristranosti pri obradi i analizi podataka koja može dovesti do netočnih zaključaka i nepoštenom tretiranju studenata. Analitika učenja je područje koje je doživjelo izniman rast i može revolucionirati područje edukacije i obuke. Edukatori mogu dobiti bolje povratne informacije i pomoći studentima tamo gdje im je pomoć potrebna. Uz sve to potrebno je naravno osigurati etičko postupanje s informacijama i pokušati izbjeći pristranost u analizi podataka.

5.2. Primjeri analitika učenja u visokom obrazovanju

Projekt *Signals* sveučilišta Purdue je implementirao sustav pod nazivom *Signals*, koji je analizirao podatke o učinku studenata u svrhu identificiranja onih koji su u opasnosti od pada kolegija. Sustav je pružao upozorenja u stvarnom vremenu za instruktore i dopuštao im da interveniraju i pruže podršku studentima koji se bore za prolazak. Ova inicijativa je dovela do smanjenja stope neuspjeha tečajeva (Arnold & Pistilli, 2012).

Državno sveučilište Georgia State koristilo se analitikom učenja za poboljšanje stope uspjeha studenata analizirajući podatke o uspješnosti studenata, angažmanu i demografskim podacima, identificirali su specifične intervencije, kao što su ciljano savjetovanje i financijska potpora koje su pomogle povećati stope diplomiranja i smanjiti vrijeme do dolaska do diplome. Razvili su programe poput „*Panther Retention Grants*“ koji nude hitna sredstva dok „*Early Warning System*“ identificira studente koji se bore za pravovremenu intervenciju. Sustav „*GPS Advising*“ pomaže akademskom planiranju. Ovo uvođenje analitike učenja je značajno povećalo stope diplomiranja i smanjile su se razlike u postignućima među studentima (Georgia State University, n.d.).

Nadalje, Stanford Sveučilište je pokrenulo MOOC-ove (*eng. Massive Open Online Courses*) koji su predstavljali raznolik raspon obrazovnih ponuda koje pružaju visoku kvalitetu obrazovanja. MOOC-ovi su napravljeni kako bi doprli do široke publike i pokrivali niz tema, od znanosti i tehnologije do umjetnosti. Tečajevi su samostalni, što omogućava da polaznici učenje uklope u svoju svakodnevnicu. MOOC-ovi Sveučilišta Stanford služe cjeloživotnim učenicima koji traže osobno obogaćivanje i profesionalcima koji žele unaprijediti svoje vještine. Sveučilište Stanford je iskoristilo podatke prikupljene ovim MOOC-ovima kako bi pratili interakcije studenata s tečajevima. Analizirajući te podatke, instruktori su dobili podatke o tome koji su materijali bili najefektivniji i gdje su se javljale poteškoće. Upravo zbog toga su mogli redizajnirati i poboljšati svoje tečajeve (Anderson, Huttenlocher, Kleinberg, & Leskovec).

Radna skupina za analitiku učenja sa Sveučilišta u Michiganu je usmjerila svoj napor na korištenje podataka i analitiku učenja za poboljšanje obrazovnog iskustva za studente. Ova radna skupina također korištenjem analitike učenja pokušava poboljšati iskustvo studiranja i pomaže onima koji imaju poteškoća u tome. No, ova radna skupina se bavi i etičkim pitanjima i problemima privatnosti učenika povezanih s prikupljanjem i korištenjem obrazovnih podataka. Nastoji osigurati da je provedba analitike učenja usklađena s najboljim praksama i poštuje prava i privatnost učenika. Ova inicijativa predstavlja primjer sveučilišne predanosti iskorištavanju tehnologije i podataka za kontinuirano poboljšanje metoda u nastavi i uspjeha studenata u modernom obrazovanju (Center for Research on Learning & Teaching, 2013).

5.3. Projekt HELA

Na Fakultetu organizacije i informatike se provodi projekt koji se bavi podizanjem zrelosti visokih učilišta za implementaciju analitika učenja (HELA projekt) kojeg vodi prof. dr. sc. Nina Begičević Ređep. Svrha samog projekta je bolje razumijevanje i optimizacija procesa učenja i poučavanja podržanog analitikama učenja kroz unapređenje zrelosti visokih učilišta u primjeni analitika učenja. Neki od ciljeva tog projekta su identificiranje slučajeva korištenja i nedostatke u korištenju analitika učenja u hibridnom okruženju na razini institucijskih strategija, studijskih programa, predmeta i predavanja; identificiranje resursa potrebnih za implementaciju analitika učenja; razvijanje modela zrelosti za implementaciju analitika učenja i razvijanje slučajeva korištenja analitika učenja. Svrha projekta je doprinijeti boljem razumijevanju procesa učenja i poučavanja podržanog analitikama učenja kroz unapređenje zrelosti visokih učilišta u primjeni analitika učenja. Projekt je financiran od Hrvatske zaklade za znanosti. Projekt je ima vrijednost od 776.230,00 HRK i traje 4 godine (01/03/2021 – 28/02/2025). U projekt su uključeni brojni suradnici sa Fakulteta organizacije i informatike kao i nekoliko vanjskih suradnika.

Neki od očekivanih rezultata projekta su: izrađena konceptna mapa LA, definirani deskriptori metapodataka za slučajeve korištenja LA, provedena revizija slučajeva korištenja LA i provedena revizija resursa za implementaciju LA. Radovi na projektu se dotiču raznih tema: digitalnih kompetencija nastavnika kao ključnih čimbenika digitalne transformacije obrazovanja; digitalnog vodstva i zrelosti kao ključ uspješne digitalne transformacije; mjerenje i podržavanje samoreguliranog učenja u kontekstima mješovitog učenja i mnogih drugih.

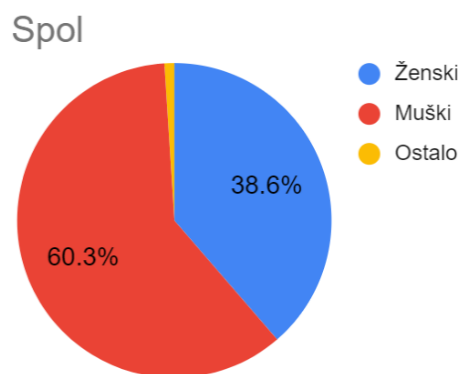
6. Ispitivanje etičke svijesti studenata – rezultati ankete

Ova anketa koja ispituje studente pitanja o moralnim ponašanjima na fakultetu i njihovim navikama je velikim dijelom provedena na Fakultetu organizacije i informatike tijekom nastave nakon dobivenog odobrenja za provođenje. Ostatak odgovora od ukupnih 295 je dobiveno slanjem ankete personalno studentima. Dosta veliki uzorak je vrlo dobar jer smo dobili vrlo reprezentativne i kvalitetne podatke od različitih skupina studenata. Analiziranjem ove ankete i dobivenih odgovora možemo shvatiti zašto studenti prepisuju, koriste određenu pomoć i rade ostale neetične stvari tijekom studiranja. Bitno je pronaći gdje je problem, a i identificirati razlog problema.

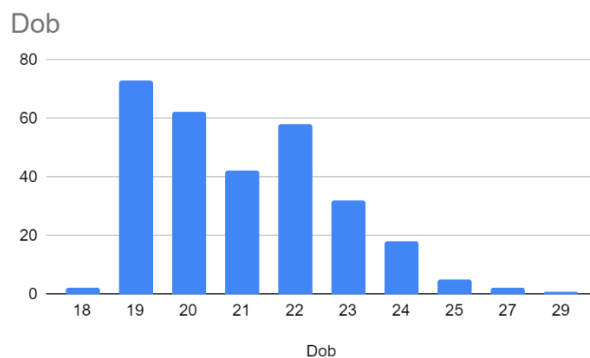
Anketa se sastoji od pitanja s mogućnošću odabira između više različitih odgovora, unosa vlastitog odgovora i rangiranja odgovora pomoću skale.

38.6 % studenata koji su ispunili anketu su bile ženskog spola, dok je ostalih 60.3% studenata muškog spola. Ovi podatci su očekivani, jer FOI pohađa veći broj osoba muškog spola (slika 1). Dob u godinama je najzastupljenija u rasponu od 19 do 23 godine. Također očekivan podatak. Nešto manji broj ispitanika su stariji od 23 godine i mlađi od 19 (slika 2).

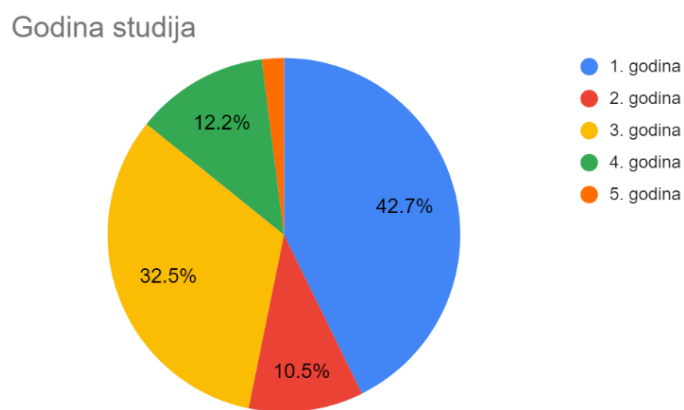
Na temelju rezultata na pitanje koja su godina studija (slika 3), možemo zaključiti da je najveći broj studenata s prve godine studija, čak njih 126. 96 studenata pohađa drugu godinu, 31 student je sa treće godine, 36 sa četvrte i 6 sa pete godine.

Slika 1: Spol ispitanika (N=295)

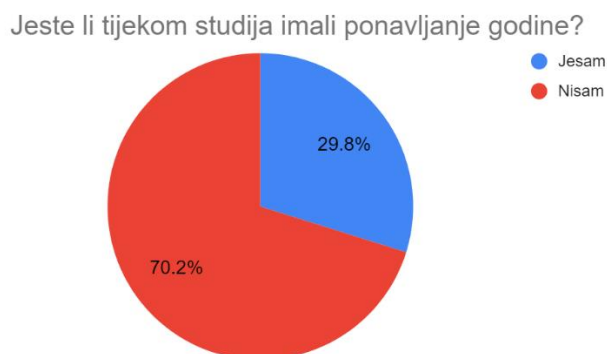

Slika 2: Dob ispitanika (N=295)

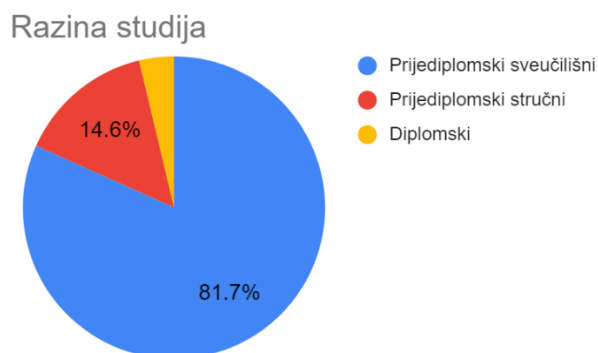
Slika 3: Godina studija ispitanika (N=295)

Na ovome grafu na slici 4 možemo vidjeti da je otprilike 30% studenata imalo ponavljanje godine.

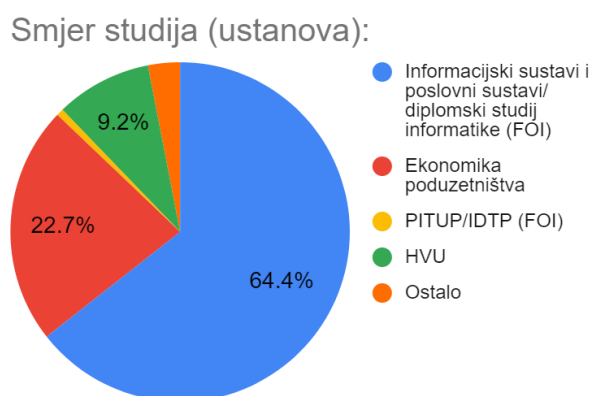
Slika 4: Ponavljanje godine ispitanika (N=295)

81% studenata je na prijediplomskom studiju dok je njih 14.6 na diplomskom. Ostalih 11 studenata pohađa prijediplomski stručni studij (slika 5).

Slika 5: Razina studija ispitanika (N=295)

Na pitanje koji je njihov smjer studija 64.4% ih je odgovorilo da je to Informacijski i poslovni sustavi na FOI-ju. 22.7% njih pohađa smjer ekonomike poduzetništva, dok je 9.2% ispitanih s HVU-a. Pod ostalim odgovorima smo mogli pronaći FER i PITUP/IDTP (slika 6).

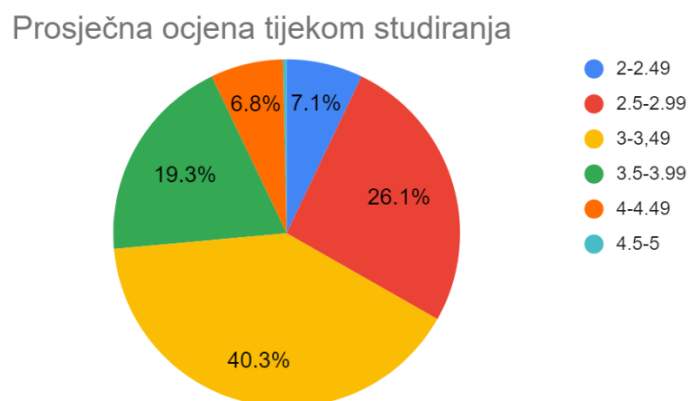

Slika 6: Smjer studija ispitanika (N=295)

Vrlo korisno pitanje na temelju kojega sam napravio analizu u daljnjem dijelu rada jest koja je njihova prosječna ocjena tijekom studiranja. Najviše studenata ima prosjek ocjene od 3-3.49. Čak njih 119 ili njih 40.3%. Njih 77 ili 26.1% imaju prosjek od 2.5-2.99. 19.3% ispitanih ima prosjek od 3.5-3.99. 7.1% ispitanika ima prosjek od 2-2.49, dok sličan postotak studenata

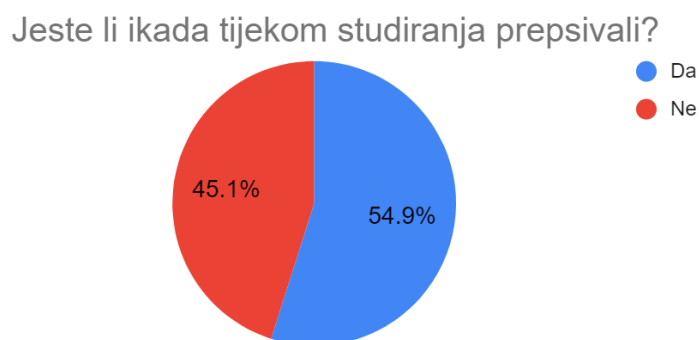
ima prosjek od 4-4.49. Samo jedan student koji je ispunio anketu ima prosjek veći od 4.5. Rezultati su vidljivi na slici 7.

Slika 7: Prosječna ocjena tijekom studiranja ispitanika (N=295)

61.4% ispitanika je završilo gimnaziju, a 36.6% strukovnu srednju školu. Ostatak pripada tehničkim školama, jedna osoba je odgovorila da je završila ekonomsku gimnaziju i jedan ispitanik je završio ekonomsku gimnaziju - eksperimentalni oblik.

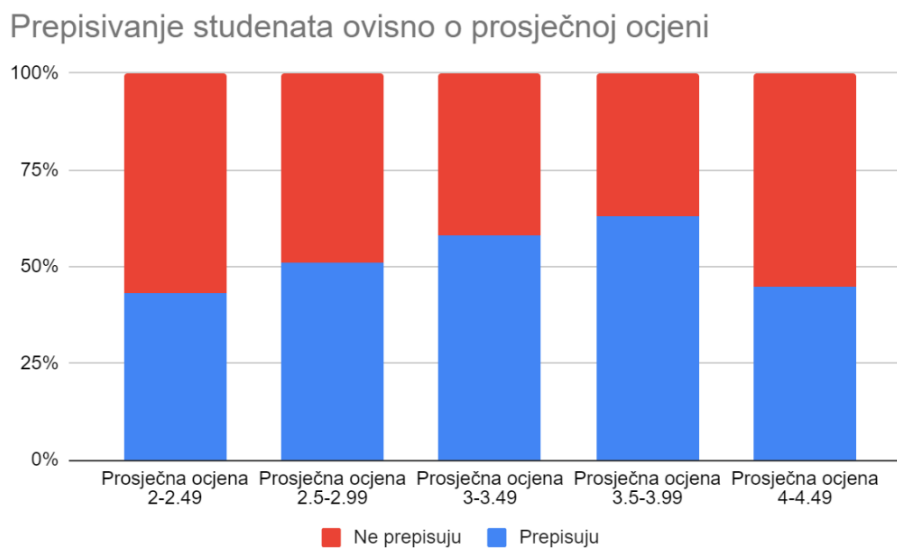
Na pitanje jesu li ikada tijekom studiranja prepisivali, 162 ispitanika je odgovorilo da jesu, dok su ostalih 133 odgovorili da nisu (slika 8). Dakle 55% studenata je tijekom studiranja prepisivalo. Iz ovog podatka možemo zaključiti da je prepisivanje vrlo ozbiljan problem i često se događa.

Slika 8: Prepisivanje tijekom studiranja (N=295)

Zanimljivo je usporediti koji postotak studenata je prepisivao na fakultetu ovisno o njihovim prosječnim ocjenama tijekom studiranja (slika 9). Dakle, možemo na temelju prikupljenih podataka o prosječnim ocjenama vidjeti da studenti s najmanjim prosjekom imaju

i najmanji postotak prepisivanja. Naime, 43% njih prepisuju, dok 57% ne prepisuju. S druge strane, studenti s prosječnom ocjenom 4-4.49, imaju vrlo sličan postotak. Njih 45% je priznalo da prepisuju, dok 55% tvrde da nikada nisu. Pošto je uzorak studenata koji imaju prosjek veći od 4.49 vrlo malen (samo jedan student u ovoj anketi), na temelju ovih informacija možemo zaključiti da najmanje prepisuju oni sa najmanjim prosjekom ocjene i oni sa gotovo najvećim. Najviše prepisuju studenti čija je prosječna ocjena 3.5-3.99. Postavlja se pitanje imaju li oni onda takav veći prosjek upravo zbog toga što najviše prepisuju?

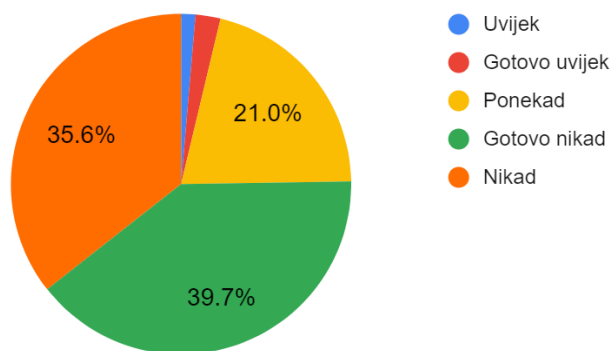

Slika 9: Prepisivanje ovisno o prosječnoj ocjeni (N=295)

Kada je riječ o učestalosti prepisivanja, 40% ih je odgovorilo da gotovo nikad ne prepisuju, a njih 105 je odgovorilo da nikada ne prepisuju. S druge strane, 21% ili njih 62 je odgovorilo da prepisuju ponekad. Ostali su odgovorili da prepisuju uvijek ili gotovo uvijek. Možemo dakle, zaključiti da je prepisivanje nešto što velika većina studenata ne radi uvijek. Prepisuju gotovo nikada ili ponekad. To objašnjava da u prošlom pitanju većina studenata koji su odgovorili da prepisuju ne čine to često. No, to ne znači u potpunosti da prepisivanje nije problem na fakultetima. Još uvijek je velik broj studenata koji prepisuju (slika 10).

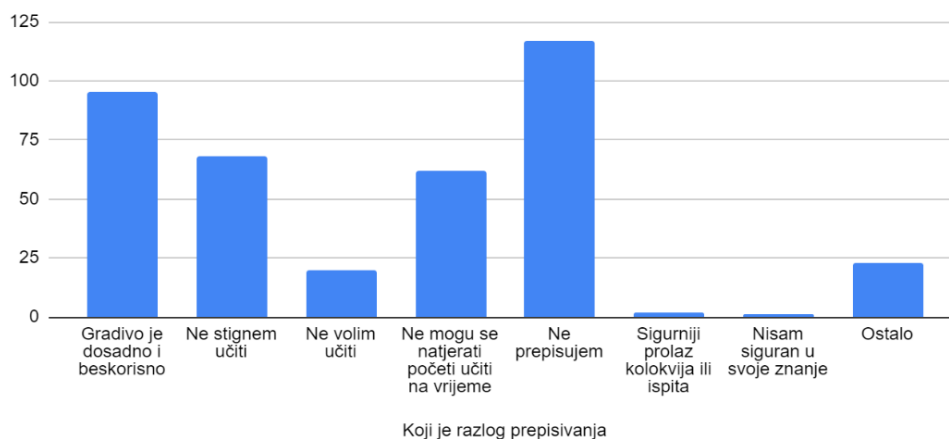
Kao najčešće razloge prepisivanja su naveli da je gradivo dosadno i beskorisno, da ne stignu učiti ili ne vole učiti. 62 ispitanika je također navelo da se ne mogu natjerati početi učiti na vrijeme i zato se služe prepisivanjem (slika 11).

Koliko često prepisujete?

Slika 10: Učestalost prepisivanja ispitanika (N=295)

Koji je razlog prepisivanja?

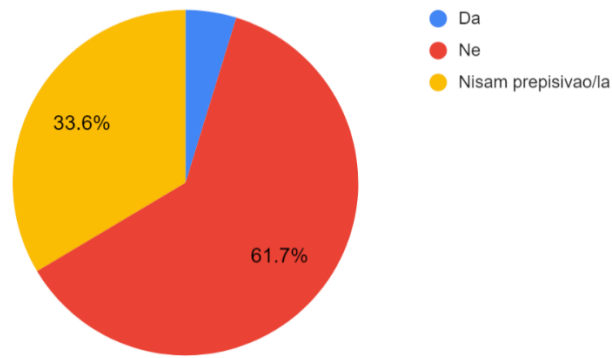

Slika 11: Razlozi prepisivanja ispitanika (N=295)

Od 295 ispitanika, čak njih 182 ili 61.7% nikada nisu uhvaćeni tijekom prepisivanja (slika 12). Ta velika brojka nam ukazuje da su studenti vrlo suptilni u prepisivanju ili da profesori i nastavnici ne obraćaju dovoljno pozornost na prepisivače. Također, nekada se ispiti pišu u velikim predavaonicama i tijekom pisanja cijelu dvoranu nekada nadgleda samo jedan profesor ili nastavnik i zato je studentima nekada lakše prepisivati. 33.6% ili njih 99 je odgovorilo da ne prepisuju, a samo njih 14 od 295 je ikada uhvaćeno tijekom prepisivanja.

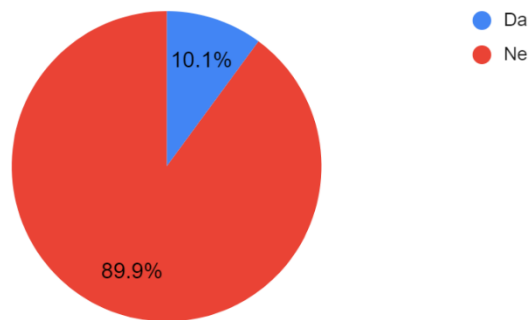
10% studenata je, nakon što su bili uhvaćeni tijekom prepisivanja, i dalje opet pokušali prepisivati. Ostalih 90% nije (slika 13).

Jeste li ikada uhvaćeni tijekom prepisivanja?

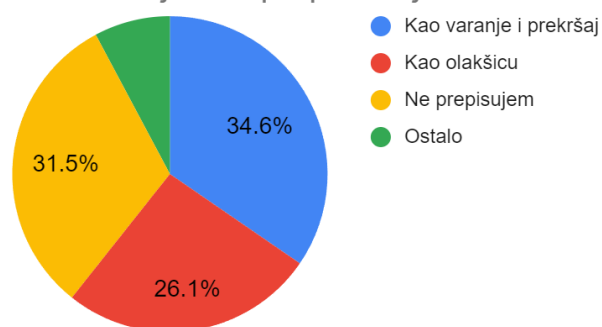
Slika 12: Jesu li studenti uhvaćeni tijekom prepisivanja (N=295)

Ako vas je netko uhvatio prilikom prepisivanja, jeste li poslije toga opet pokušali prepisati?

Slika 13: Ponovno prepisivanje (N=295)

Kako doživljavate prepisivanje?

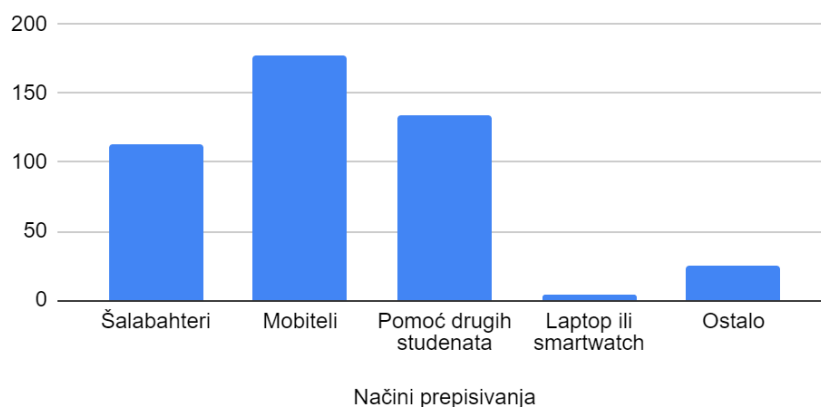
Slika 14: Kako studenti doživljavaju prepisivanje (N=295)

34.6% doživljava prepisivanje kao varanje i prekršaj. 26.1% kao olakšicu i način da se lakše prođe ispit ili kolokvij. Njih 31.5% je odgovorilo da ne prepisuju (slika 14). Pod ostalim

odgovorima koji su zanimljivi su se pronašli odgovori kao: "Mogućnost da si uštedim vrijeme na beskorisne predmete", "Kao realan svijet" i "Kao zadnja opcija".

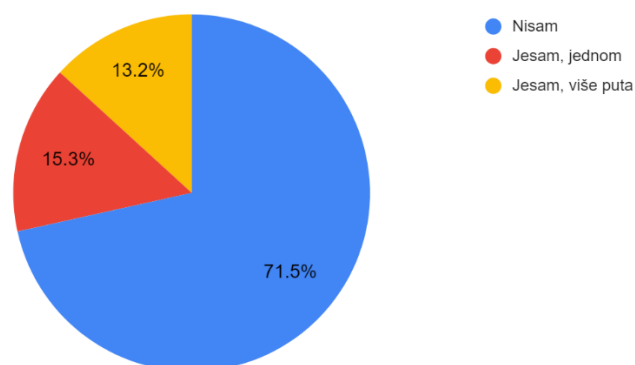
Ispostavilo se da su najčešći načini prepisivanja studenata prepisivanje pomoću mobitela, pa nakon toga pomoć drugih studenata i nakon toga šalabahteri (slika 15). Možemo pretpostaviti da je pomoć drugih studenata uvijek bila prisutna u ovakvim brojkama, no prepisivanje sa šalabahtera je većinom zamijenio mobitel koji može služiti i kao šalabahter.

Koji su najčešći načini prepisivanja studenata? vs. Načini prepisivanja

Slika 15: Načini prepisivanja studenata (N=295)

Jeste li ikada za potrebe izrade nekog rada koristili ili kopirali tuđi rad ili izvor s Interneta koji niste ispravno citirali?

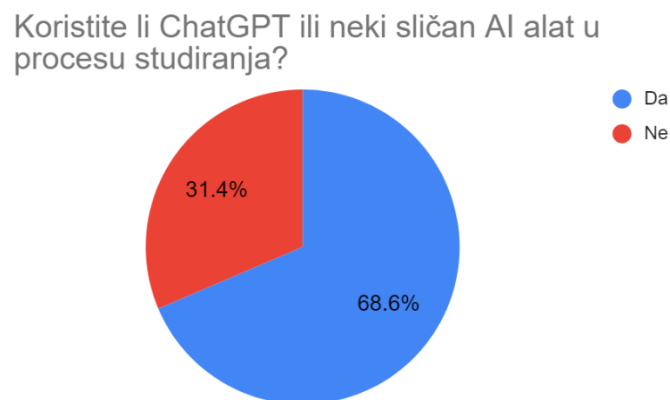

Slika 16: Korištenje tuđih izvora (N=295)

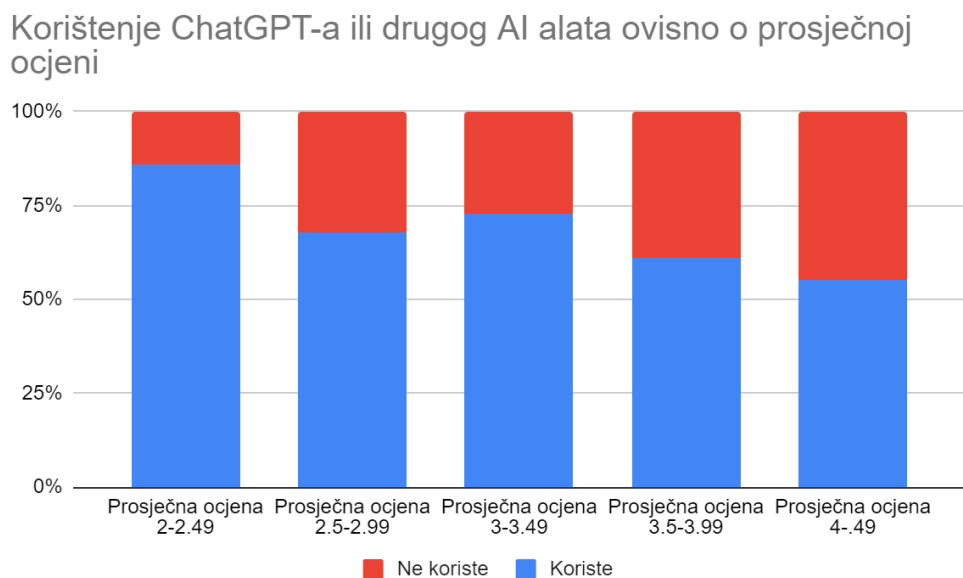
Na pitanje jesu li tijekom izrade nekog rada koristili ili kopirali tuđi rad s interneta koji nisu ispravno citirali, 71.5% studenata je odgovorilo da nisu. 15.3% da jesu, jednom. Dok je ostalih 13.2% odgovorilo da jesu, više puta (slika 16). Znamo da je plagiranje velik prekršaj i

ne bi se trebao uopće događati tako da je dosta velik broj studenata koji su to napravili i velika većina je prošla bez posljedica.

Na nepravilno citiranje i plagiranje se veže i upotreba AI alata, od kojih je najpoznatiji ChatGPT. Studenti mogu pisati gotovo cijele seminare i radove uz pomoć ovih alata. Na pitanje koriste li ChatGPT ili neki drugi AI alat u procesu studiranja čak njih 203 ili 68.8% je odgovorilo potvrdno (slika 17).

Slika 17: Korištenje AI alata u procesu studiranja (N=295)

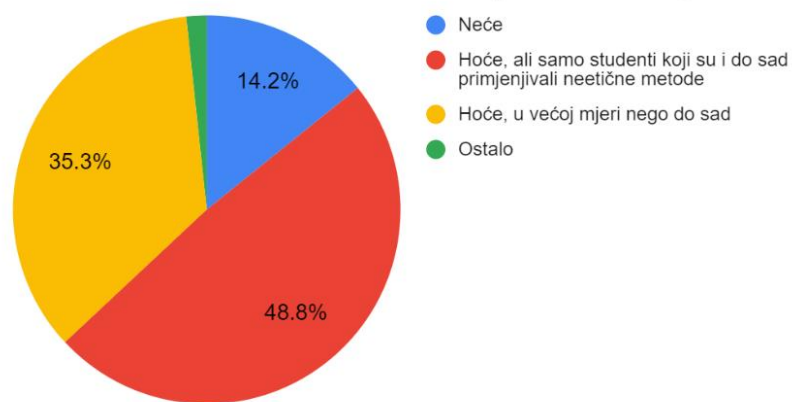
Slika 18: Korištenje AI alata ovisno o prosječnoj ocjeni (N=295)

Ako usporedimo koji postotak studenata koristi ChatGPT ili druge AI alate u procesu studiranja po prosječnim ocjenama, možemo uočiti kako se postotak studenata koji koriste AI alate smanjuje kada postižu veću prosječnu ocjenu (slika 18). Dakle, pretpostavka je da

studenti s lošijim ocjenama posežu za pomoć više od onih koji imaju veće ocjene upravo da bi pomogli postići bolje rezultate ili da već manje mare za ocjenom i etičkim principima i samo žele dobiti pozitivnu ocjenu.

Nadalje, na pitanje smatrate li da će studenti koristiti ChatGPT ili slične alate na neetičan način, 144 studenata je odgovorilo da će to raditi studenti koji su i do sada koristili neetične načine. Njih 104 tvrdi da će se ti alati koristiti u većoj mjeri nego do sada. 42 studenta kažu da studenti neće koristiti ChatGPT na neetičan način (slika 19).

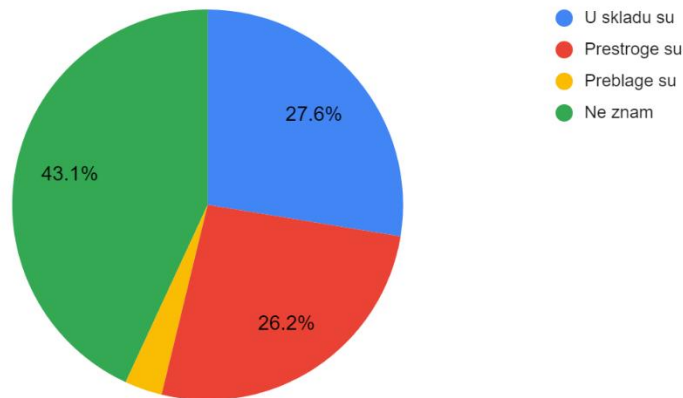
Smatrate li da će studenti koristiti Chat GPT ili slične alate na neetičan način bez citiranja ili navođenja?

Slika 19: Stav o daljnjem korištenju AI alata (N=295)

Na pitanje smatraju li da su kazne na stegovnom sudu u skladu sa počinjenim prekršajem, čak 42.4% studenata je odgovorilo da ne znaju. To nam daje doznanja da studenti nisu upoznati sa kaznama i da se to ne spominje često tijekom studiranja. Međutim, ako netko nije nikada radio neetične stvari, vjerojatno nije upoznat s kaznama jer se one neće odnositi na tu osobu. 27.1% tvrde da su kazne u skladu s prekršajem, dok 25.8% tvrdi da su prestroge. Da su kazne preblage smatraju samo 9 studenata (slika 20).

Smatrate li da su kazne na Stegovnom povjerenstvu na Vašoj instituciji (ako postoji) u skladu s počinjenim prekršajem?

Slika 20: Stav o kaznama na Stegovnom povjerenstvu (N=295)

Na pitanje o praksama prepisivanja i plagiranja radova na njihovoj ustanovi i stavovima o problemima u procesu studiranja koji se stvaraju zbog pojave alata kao što su ChatGPT i slični, studenti su mogli dati kratki odgovor. Pronašlo se dosta interesantnih odgovora. Neki od njih su:

„Prepisivanje će biti još lakše“

„U mojoj struci do problema dolazi kada studenti prepisuju vojne predmete koji bi im mogli biti od velike važnosti za nastavak vojne karijere. Zbog pojave AI chata smatram da će doći do manjka samostalnosti u radu studenata“

„U današnje doba gradivo se može puno bolje naučiti i može biti puno zanimljivije uključili se u nastavu rad preko računala koji je lakši i bliži današnjim generacijama te u učenju puno pomaže gledanje videa i dokumentaraca, a ne klasična nastava na kojoj profesor u blok satovima priča uz pomoć prezentacije (u ovom slučaju se od studenata očekuje da dugo vremena budu koncentrirani i prate nastavu koja je monotona i teška za pratiti)“

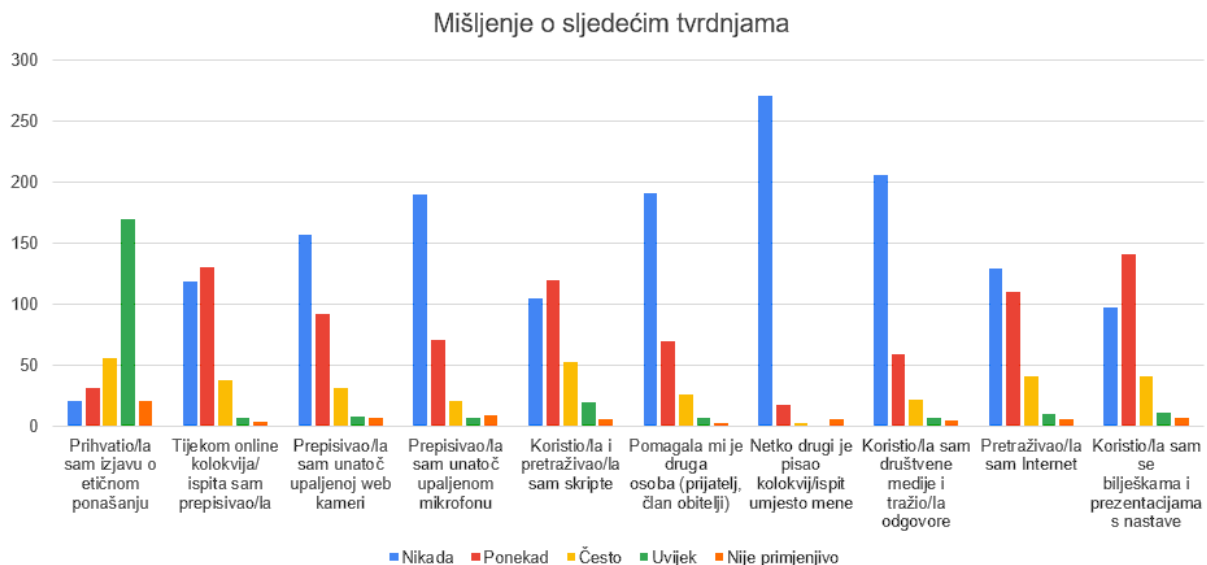
„Potencijalni problem je neznanje jer se studenti neće posvetiti učenju i pamćenju gradiva. Što se prepisivanja i plagiranja tiče, moj stav je da se u obrazovnom sustavu ionako ne ocjenjuje znanje nego mogućnost pamćenja često dosadnog i nepotrebnog gradiva, tako da studenti, uključujući i mene rade ono što im osigurava prolaznu ocjenu.“

„Na našem studiju: posljedica loše strukturiranog programa i previše nesvršishodnog sadržaja koji nema primjene u stvarnoj djelatnosti za koju se biva obučavan.; Chat GPT može poslužiti kao zamjenski mentor, može biti dobar alat za traženje odgovora na konkretna pitanja, no istovremeno ga se koristi češće isključivo za čisti copy-paste.“

„Bez prakse bezveze idemo na faks“

Na pitanja o online i F2F kolokvijima i ispitivanjima su ponuđene tvrdnje i studenti su trebali odabrati od 1 do 4 ili nije primjenjivo, odgovor koji najbolje opisuje njihovu situaciju.

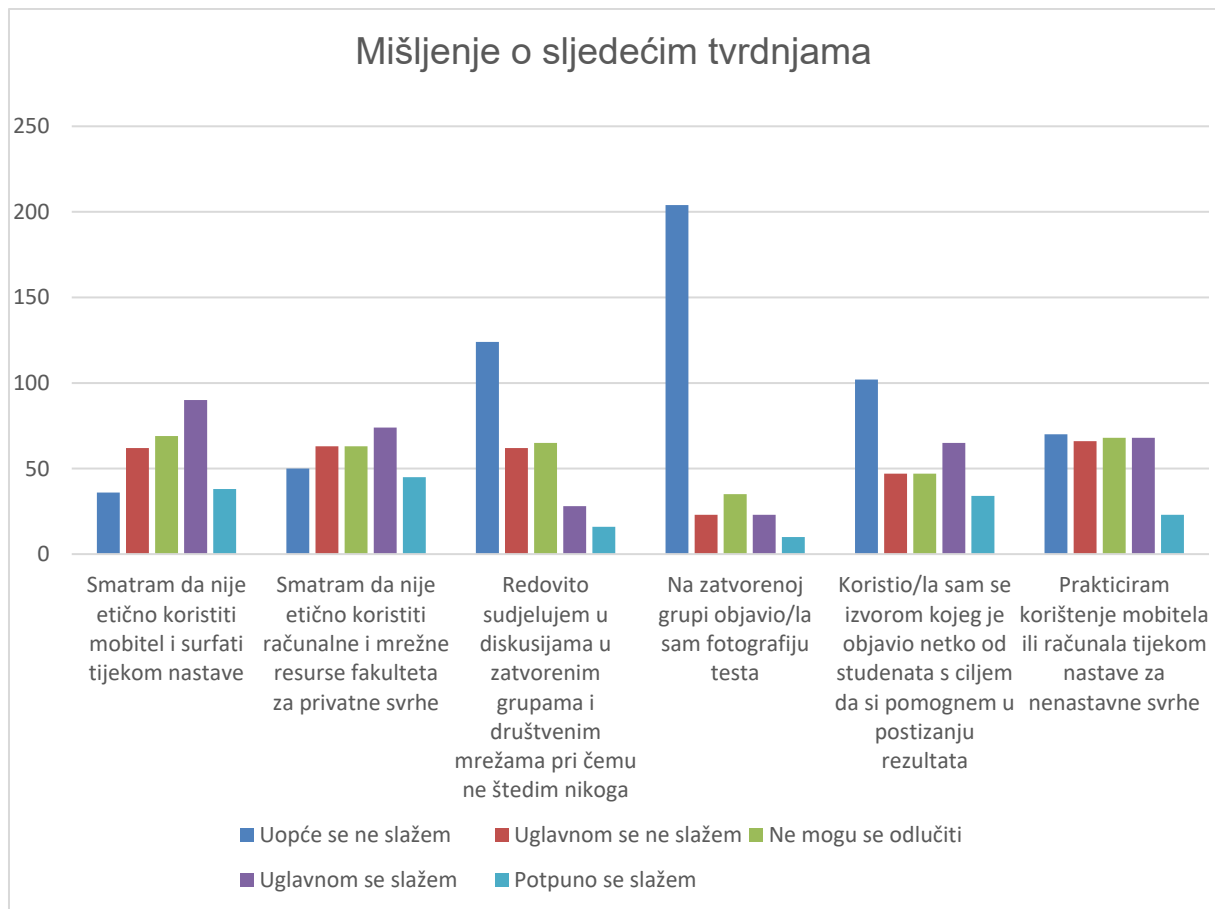
Slika 21: Stavovi o online kolokvijima i ispitima (N=295)

Prosječne ocjene od 1 (nikada) do 4 (uvijek) za sljedeće tvrdnje su:

- Prihvatio/la sam izjavu o etičnom ponašanju = 3,56
- Tijekom online kolokvija/ispita sam prepisivao/la = 1,77
- Prepisivao/la sam unatoč upaljenoj web kameri = 1,62
- Prepisivao/la sam unatoč upaljenom mikrofonu = 1,46
- Koristio/la i pretraživao/la sam skripte = 1,98
- Pomagala mi je druga osoba (prijatelj, član obitelji...) = 1,48
- Netko drugi je pisao kolokvij/ispit umjesto mene = 1,07
- Koristio/la sam društvene medije i tražio/la odgovore = 1,41
- Pretraživao/la sam Internet = 1,77
- Koristio/la sam se bilješkama i prezentacijama s nastave = 1,88

Možemo uočiti da su skoro svi studenti prihvatili izjavu o etičnom ponašanju prije ispita ili kolokvija, no analizirajući daljnje odgovore možemo zaključiti da je dosta studenata postupalo neetički iako su prihvatili izjavu. Tijekom online kolokvija se prepisivalo nikada ili ponekad. 92 ispitanika je ponekad prepisivalo unatoč upaljenoj web kameri tijekom online ispitivanja, a 37 studenata je to radilo često. Unatoč upaljenom mikrofonu je ponekad

prepisivalo 70 ljudi, a često njih 20. 119 studenata je ponekad pretraživalo skripte tijekom ispitivanja, a 52 često. 15 studenata su uvijek pretraživali skripte. 191 osobi nikada nije pomagala druga osoba, dok je 69 ljudi priznalo da im je ponekad netko drugi pomagao. Gotovo svi su na tvrdnju da je netko drugi pisao kolokvij za njih odgovorili nikada, dok je čak 17 studenata odgovorilo da se to događalo ponekad. Ponekad se i pretraživao internet i koristile su se društvene mreže tijekom ispitivanja, a bilješkama s predavanja se ponekad koristilo čak 140 od 295 studenata. Od tih 295 ispitanika 41 osoba je izjavila da su često koristili bilješke s predavanja (slika 21).

Slika 22: Mišljenje o tvrdnjama (N=295)

Prosječne ocjene od 1 (uopće se ne slažem) do 4 (potpuno se slažem) za sljedeće tvrdnje su:

- Smatram da nije etično koristiti mobitel i surfati tijekom nastave = 2,58
- Smatram da nije etično koristiti računalne i mrežne resurse fakulteta za privatne svrhe = 2,49
- Redovito sudjelujem u diskusijama u zatvorenim grupama i društvenim mrežama pri čemu ne štedim nikoga = 1,72

- Na zatvorenoj grupi objavio/la sam fotografiju testa = 1,38
- Koristio/la sam se izvorom kojeg je objavio netko od studenata s ciljem da si pomognem u postizanju rezultata = 2,13
- Prakticiram korištenje mobitela ili računala tijekom nastave za nenastavne svrhe = 2,19

Na tvrdnju o etičnosti korištenja mobitela tijekom nastave su odgovori bili podijeljeni. Naime, prevladao je odgovor da se studenti uglavnom slažu, no velik je broj i onih koji se ne slažu ili se ne mogu odlučiti. Tako je i slično s tvrdnjom o korištenju računalnih i mrežnih resursa fakulteta za privatne svrhe. Većina studenata ne sudjeluje u diskusijama na zatvorenim grupama, no 65 se ne mogu odlučiti, a 28 ih se uglavnom slaže s tom tvrdnjom. Na tvrdnju o tome objavljuju li fotografije testa, 23 studenta su odgovorila da se s tim uglavnom slažu. S druge strane, njih više se koristilo tim fotografijama koje su objavljene, čak 65 ljudi je odgovorilo da se uglavnom slažu da su koristili takve fotografije i izvore. 70 studenata uopće ne koristi mobitel tijekom nastave za nenastavne svrhe, dok su ostali podijeljeni između ostalih odgovora (slika 22).

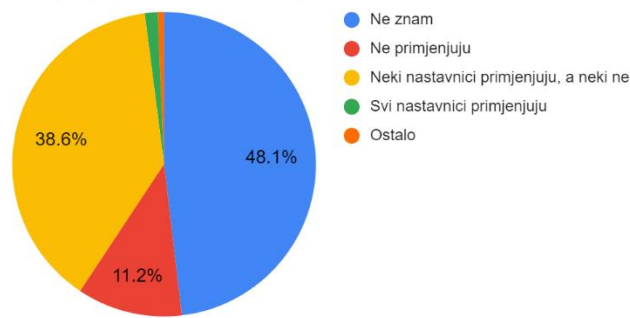

Slika 23: Pojam analitike učenja (N=295)

Na pitanje: "Jeste li ikada prije čuli za analitiku učenja?", čak 69.5% studenata, njih 205 je odgovorilo da nisu čuli. Ostalih 30.5% ili njih 90 je čulo za analitiku učenja. Možemo zaključiti, dakle, da studenti nisu baš upućeni u taj pojam i većinom ne znaju što je (slika 23).

Sukladno s time 48.1% je odgovorilo da ne znaju primjenjuju li njihovi profesori analitiku učenja. 38.6% ih je odgovorilo da neki nastavnici primjenjuju, a neki ne. 11.2% tvrde da nastavnici ne primjenjuju LA. 4 studenta smatra da svi nastavnici primjenjuju LA (slika 24).

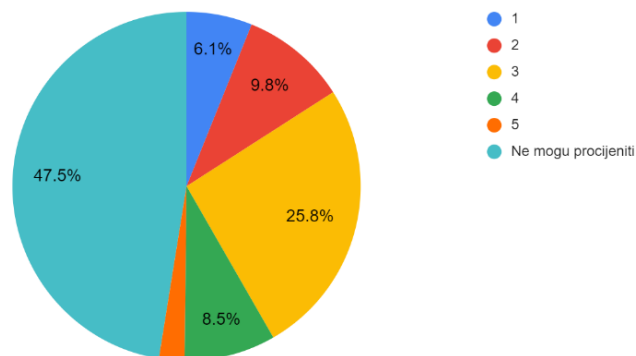
Smatrate li da nastavnici na Vašem učilištu primjenjuju analitiku učenja?

Slika 24: Primjenjivanje analitike učenja (N=295)

Također velika većina ne može procijeniti u kojoj mjeri se primjenjuje analitika učenja na fakultetu. Na skali od 1-5, većina studenata je procijenila da je primjena analitike učenja 3 od 5 (slika 25).

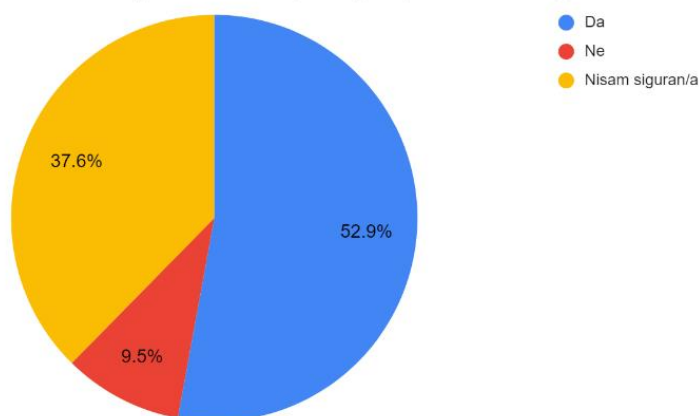
Na skali 1-5, gdje 1 označava vrlo nisku razinu primjene analitike učenja, a 5 najvišu razinu primjene analitike učenja procijenite u kojoj mjeri se na Vašem učilištu primjenjuje analitika učenja.

Slika 25: Razina primjene analitike učenja (N=295)

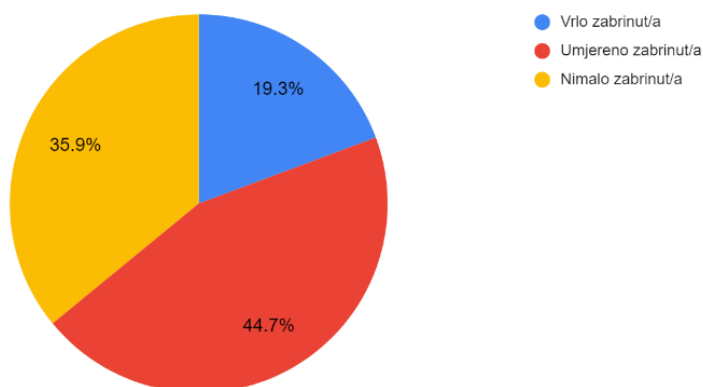
S druge strane, iako mnogo studenata ne zna što je analitika učenja ili nisu čuli za taj pojam, njih 156 smatra da je prikupljanje podataka o studentskom ponašanju korisno za poboljšanje obrazovnog iskustva. Većina studenata razumije da se prikupljanjem raznih podataka može poboljšati nastava. 37.6% ili 111 studenata pak smatra da analitika učenja ne poboljšava obrazovno iskustvo (slika 26).

Smatrate li da je prikupljanje podataka o studentskom ponašanju putem analitika učenja korisno za poboljšanje obrazovnog iskustva?

Slika 26: Korisnost analitike učenja (N=295)

Koliko ste zabrinuti zbog privatnosti prilikom korištenja analitike učenja budući da analitika zahtijeva prikupljanje velike količine osobnih podataka?

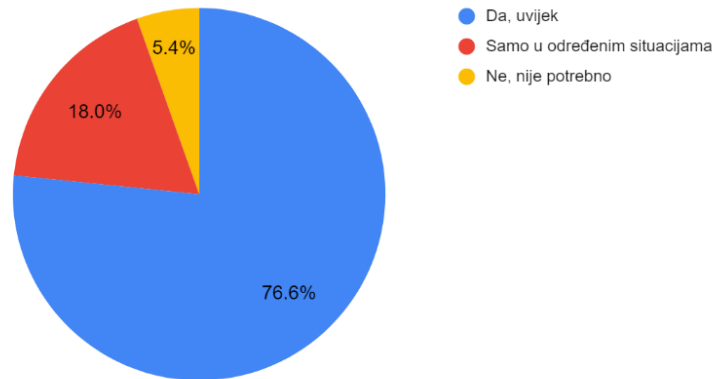

Slika 27: Razina zabrinutosti o prikupljanju podataka (N=295)

44.7% studenata je umjereno zabrinuto zbog privatnosti prilikom prikupljanja informacija analitikom učenja. Čak njih 106 nije nimalo zabrinuto, dok je 57 studenata vrlo zabrinuto. Mišljenje oko sigurnosti i privatnosti je podijeljeno. Kada bi studenti bili bolje educirani o analitici učenja, rezultati bi vjerojatno bili malo drugačiji (slika 27).

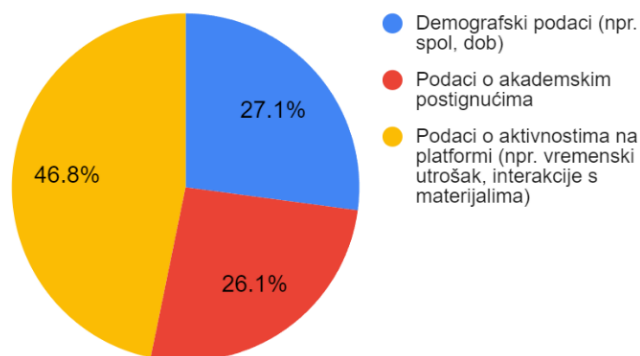
Studenti u većini smatraju da trebaju biti obaviješteni o prikupljanju i korištenju njihovih podataka. Ostali smatraju da je to potrebno samo u određenim situacijama ili uopće nije (slika 28).

Smatrate li da bi studenti trebali biti obaviješteni o prikupljanju i korištenju njihovih podataka u analitici učenja?

Slika 28: Obavještavanje o prikupljanju podataka (N=295)

Koje vrste podataka prikupljene putem analitike učenja smatrate najosjetljivijima?

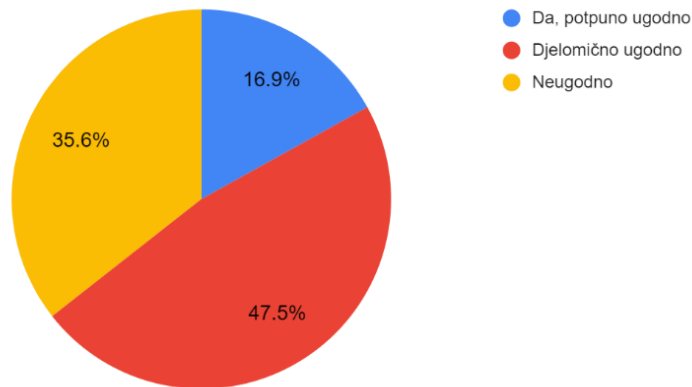

Slika 29: Najosjetljivije skupine podataka prikupljene analitikom učenja (N=295)

Najosjetljivijima studenti smatraju podatke o aktivnostima na platformi, vremenskom utrošku i interakciji na platformi. Studenti vjerojatno smatraju da kada bi profesori znali koliko vremena troše na učenje i na platformi da bi neki imali loše stavove i predrasude prema onima koji su manje vremena proveli na platformi (slika 29).

140 studenata bi se osjećalo samo djelomično ugodno pristupajući platformi koja prikuplja podatke o ponašanju. Čak 105 bi se osjećalo neugodno, a samo 50 studenata, ili 16.9% bi se osjećalo ugodno (slika 30).

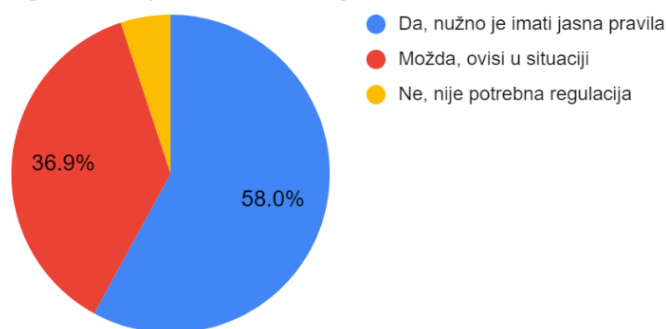
Biste li se osjećali/le ugodno pristupajući analitici učenja koja prikuplja podatke o vašem ponašanju na platformi?

Slika 30: Osjećaji o pristupu platformi koja koristi analitiku učenja (N=295)

Nadalje, na pitanje o tome smatraju li da bi analitika učenja trebala biti regulirana pravilima i smjernicama, njih 171 je odgovorilo da je nužno imati jasna pravila, dok 109 tvrdi da to ovisi o situaciji. 15 studenata smatra da nije potrebna nikakva regulacija (slika 31).

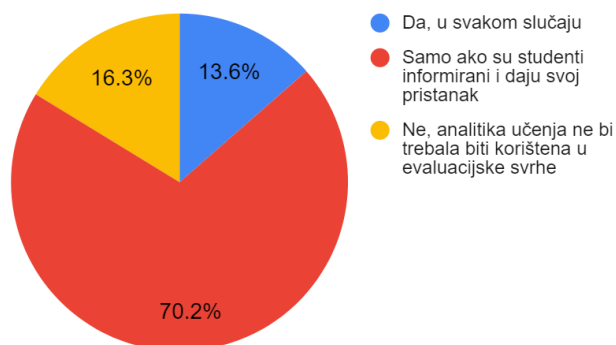
Smatrate li da bi analitika učenja trebala biti regulirana pravilima i smjernicama?

Slika 31: Regulacija analitike učenja (N=295)

70.2% studenata smatra da bi se analitika učenja trebala koristiti za evaluaciju individualnih studenata samo ako su studenti informirani i daju svoj pristanak. 16.3% smatra da analitika učenja ne bi trebala biti korištena u evaluacijske svrhe, a 13.6% smatra da bi se trebala koristiti u svakom slučaju (slika 32).

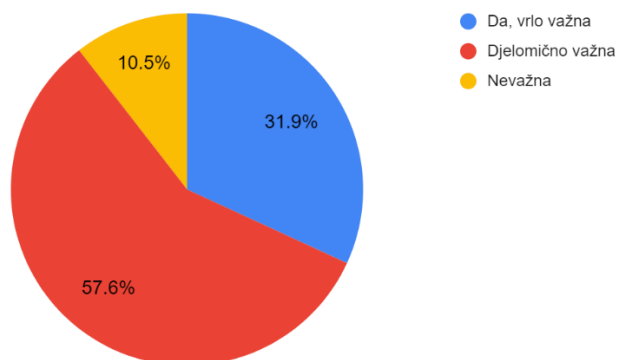
Smatrate li da bi se analitika učenja trebala koristiti za evaluaciju individualnih studenata?

Slika 32: Analitika učenja u evaluaciji studenata (N=295)

170 studenata smatra da je, po njihovom mišljenju analitika učenja djelomično važna za prilagodbu nastave studenata. Možda, da je educiranost o analitici učenja veća, bi stavovi studenata bili drugačiji. Kada bi znali na koje načine se može nastava prilagoditi, vjerojatno bi imali barem malo drugačije stavove. 31.9% smatra da je prilagodba vrlo važna, dok ostalih 10.5% smatra da je nevažna (slika 33).

Je li vama analitika učenja važna za prilagodbu nastavnih metoda individualnim potrebama studenata?

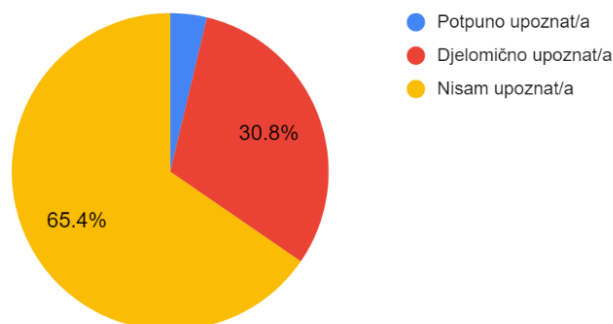
Slika 33: Važnost analitike učenja za prilagodbu nastave (N=295)

55.6% studenata, ili njih 164 smatra da bi se analitika učenja trebala koristiti za donošenje odluka o napredovanju studenata samo ako se koristi u kombinaciji s drugim faktorima, 20% smatra da ne bi trebala imati utjecaj na odluke o napredovanju, a ostalih 24.4% u potpunosti podržavaju primjenu.

S pravnim i regulatornim okvirom koji se odnosi na analitiku učenja studenti većinom nisu upoznati. Čak 65.4%, njih 193 nije upoznato s regulatornim okvirom, 30.8% je samo djelomično upoznato, a samo 11 studenata je potpuno upoznato (slika 34).

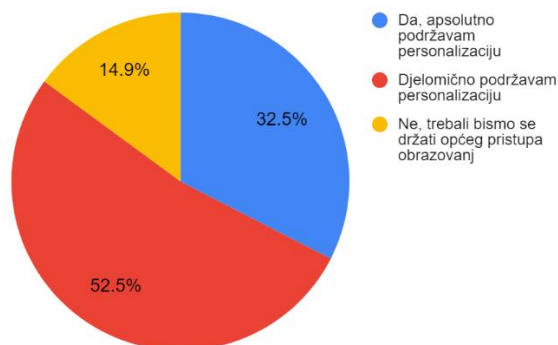
Koliko ste upoznati s pravnim i regulatornim okvirom koji se odnosi na analitiku učenja?

Slika 34: Upoznatost sa pravnim i regulatornim okvirom analitike učenja (N=295)

52.5% ispitanika djelomično podržava personalizaciju obrazovnog sadržaja, 32.5% ju apsolutno podržava, a 14.9% smatra da bi se trebali držati općeg pristupa obrazovanju (slika 35).

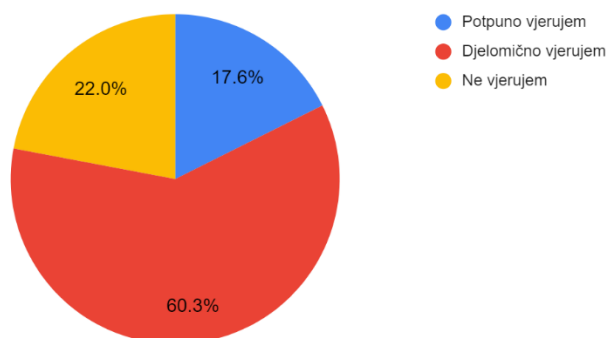
Smatrate li da bi analitika učenja trebala biti korištena za personalizaciju obrazovnog sadržaja?

Slika 35: Personalizacija obrazovnog sadržaja (N=295)

Većina studenata vjeruje da se podaci prikupljeni putem analitike učenja većinom koriste na odgovoran i siguran način. To potvrđuje činjenica da njih 60.3% tvrdi da djelomično vjeruju da su podaci sigurni, 17.6% vjeruju da su potpuno sigurni, dok je 22% studenata skeptično i ne vjeruju da su njihovi podaci sigurni i prikupljeni na odgovoran način (slika 36).

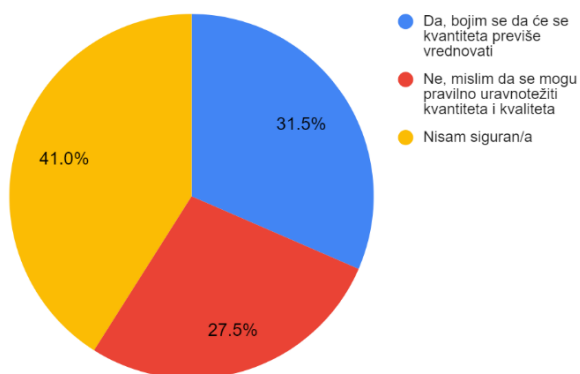
Koliko vjerujete da se vaši podaci prikupljeni putem analitike učenja koriste na odgovoran i siguran način?

Slika 36: Sigurnost podataka (N=295)

Na pitanje o zabrinutosti na potencijalni naglasak na kvantitativne podatke umjesto na kvalitativne aspekte obrazovanja, 41% studenata, njih 121, nisu sigurni hoće li se to dogoditi, 31.5% smatra da će se kvantiteta previše vrednovati, dok njih 81 tvrdi da se može pravilno uravnotežiti kvantiteta i kvaliteta (slika 37).

Smatrate li da bi analitika učenja mogla dovesti do prevelikog naglaska na kvantitativne podatke umjesto na kvalitativne aspekte obrazovanja?

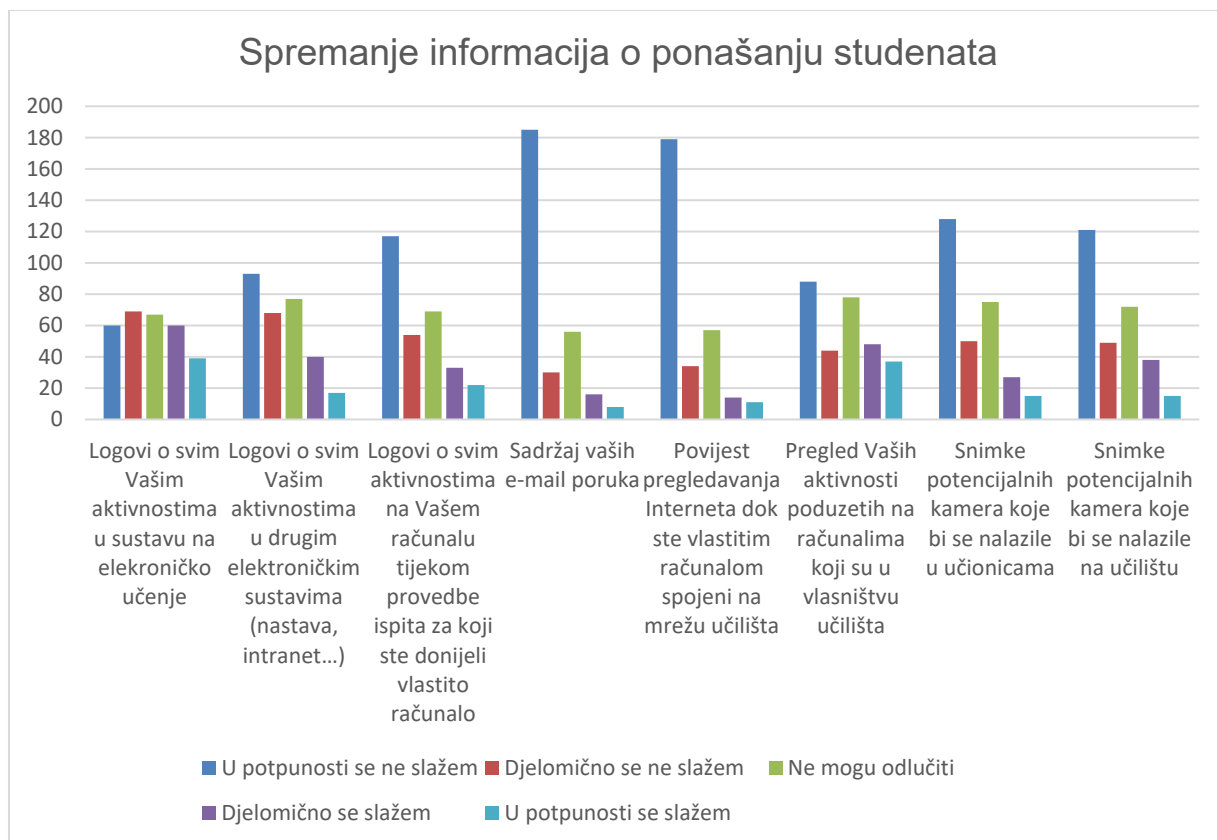
Slika 37: Potencijalni naglasak na kvantitativne podatke (N=295)

Studenti su se u gotovo svim prijašnjim odgovorima dosta razlikovali. Neki su smatrali da je analitika učenja nužna, neki da nije. No, na pitanje o tome bi li oni htjeli imati pravo odrediti koje se informacije o njima smiju dijeliti, čak 90.2%, 266 studenata je izjavilo da bi htjeli imati to pravo. Samo ostalih 9.8%, ili 29 studenata ne bi htjeli imati to pravo.

U sljedećem dijelu ankete (slika 38.) studenti su trebali odrediti na skali od jedan do pet koliko se slažu s navedenim tvrdnjama koje se odnose na spremanje informacija o ponašanju studenata. Za spremanje logova o svim aktivnostima studenta u sustavu za elektroničko učenje mišljenja su vrlo podijeljena. Gotovo svaki odgovor osim u potpunosti se slažem ima jednak broj odgovora. Što se tiče logova o aktivnostima na drugim elektroničkim sustavima kao što su nastava i intranet, mišljenja se pomalo mijenjaju. Vrlo slična situacija je i sa spremanjem logova o aktivnostima na studentovom računalu tijekom provedbe ispita, no još malo veći broj studenata se u potpunosti ne slaže s tim. Velik broj studenata, njih 185 se u potpunosti ne slažu da bi se trebao spremati sadržaj njihovih e-mail poruka. Također slično je i za spremanje povijesti pregledavanja interneta dok su na vlastitim računalima spojeni na mrežu učilišta. Čak 179 se u potpunosti ne slažu s tim, a samo 11 se u potpunosti slažu. Za pregled aktivnosti studenta poduzetih na računalima koja su u vlasništvu učilišta, snimke potencijalnih kamera u učionicama i snimka kamera koje bi se nalazile na učilištu rezultati su gotovo jednaki s time da se većina studenata u potpunosti ne slažu da bi se ti podaci trebali spremati. Oko 75 studenata se ne mogu odlučiti o svom stavu.

Prosječne ocjene od 1 (u potpunosti se ne slažem) do 4 (u potpunosti se slažem) za sljedeće tvrdnje o spremanju informacija o ponašanju studenata su:

- Logovi o svim Vašim aktivnostima u sustavu za elektroničko učenje = 2,34
- Logovi o Vašim aktivnostima u drugim elektroničkim sustavima (nastava, intranet...) = 1,91
- Logovi o svim aktivnostima na Vašem računalu tijekom provedbe ispita za koji ste donijeli vlastito računalo = 1,82
- Sadržaj vaših e-mail poruka = 1,36
- Povijest pregledavanja Interneta dok ste vlastitim računalom spojeni na mrežu učilišta = 1,4
- Pregled Vaših aktivnosti poduzetih na računalima koji su u vlasništvu učilišta = 2,16
- Snimke potencijalnih kamera koje bi se nalazile u učionicama = 1,65
- Snimke potencijalnih kamera koje bi se nalazile na učilištu = 1,76

Slika 38: Spremanje informacija o ponašanju studenata (N=295)

Studentima je ponuđena i opcija da ostave bilo kakav prijedlog ili komentar vezan uz etičku stranu primjene analitike učenja. Neki od zanimljivih komentara su:

- „Promijenite sustav obrazovanja, svaka osoba danas može studirati, što ne bi smjelo biti tako, samo najbolji bi trebali imati mogućnost besplatnog studiranja, čime bi se smanjio broj studenata s niskom razinom motivacije, čime se jača kvaliteta obrazovanja i profesori bi se mogli više posvetiti.“
- „Nije moralno ni etično uzimati podatke studenata što rade na svojim vlastitim računalima, bilo to pisanje kolokvija ili ne, ako se fakultet boji da studenti prepisuju neka im omoguće računala koja su napravljena za pisanje provjera znanja.“
- „Smatram da dodirna točka gdje analitike učenja bi trebale moći biti u dodiru s studentovim podacima je aktivnosti u LSM-u bez komunikacijskih tokova, kao što su privatni razgovori, e-mailovi te usluge koje pohranjuju studentove podatke kao usluge Google Drive, Dropbox i slične“

7. Zaključak

Etičko ponašanje je nešto što bi se u svaku ruku trebalo poticati u svim aspektima života, a tako posebno i u obrazovanju. Ako tijekom obrazovanja, učenici i studenti prate uzore moralnih i etičkih ponašanja, to će u velikom slučaju potaknuti i njih na takva ponašanja. Kako bismo znali kakvo je uopće stanje o moralnoj svijesti studenata bilo je bitno provesti anketu i dobiti informacije upravo od njih. Ako znamo gdje je problem onda ga je tek moguće riješiti. Cilj ovoga rada i posebno ankete je da otkrijemo gdje je problem i kakvi su stavovi studenata o etičkim i neetičkim ponašanjima. Provođenjem ankete koja je izrađena u alatu Google obrasci smo saznali da je više od pola studenata prepisivalo tijekom studiranja. Iako većina njih tvrdi da ne prepisuju često, nego samo ponekad, postoji i onaj dio studenata koji često poseže za neetičkim ponašanjima. Ja kao student sam imao pretpostavke koje su se obistinile. Naime, kao studentu mi je puno lakše uočiti sebe i svoje kolege te promatrati svoje i njihove navike. I zato je vrlo lako za pretpostaviti da je barem pola populacije studenata u jednom trenutku prepisivalo. Kao što se može vidjeti iz rezultata većina studenata nije prakticiralo da im tijekom online ispitivanja netko drugi pomaže ili piše ispit umjesto njih, no postoji određeni broj studenata koji su činili i takve neetičke radnje. Razlozi kojima opravdavaju takve radnje su da je gradivo beskorisno, ne stignu učiti i ne počnu učiti na vrijeme. Postavlja se pitanje, opravdavaju li onda ti razlozi njihova neetička ponašanja?

Zanimljivo i korisno je bilo analizirati i njihove stavove o temama kao što je analitika učenja. Iako većina studenata nije bila upoznata s pojmom analitike učenja, kroz pitanja smo saznali što misle o toj temi. Zanimljivo je uočiti skeptičnosti studenata na prikupljanje informacija. Ta skeptičnost je opravdana i očekivana jer studenti nisu educirani i upoznati sa principima i načinima prikupljanja podataka putem analitike učenja. Smatram da kada bi se studenti educirali o toj temi da bi rezultati sigurno pokazivali malo veće povjerenje u personalizaciju obrazovanja i prikupljanje potrebnih informacija. Gotovo svi studenti, kao što se i moglo pretpostaviti, se slažu da bi se za prikupljanje informacija trebalo dobiti njihovo odobrenje.

Na temelju rezultata ankete možemo zaključiti da studenti imaju vrlo različite navike, moralne odluke, stavove i ponašanja. To je i očekivano jer ljudi su različiti i odrastaju u različitim okolinama i različitim utjecajima. No, najvažnija stvar je potaknuti ljude na razmišljanje o moralnim ponašanjima i osvijestiti studente da njihova ponašanja i odluke nose određene posljedice koje će prenijeti u daljnji život i svijet oko sebe.

Popis literature

- Alexander, L., & Moore, M. (2021). Deontological Ethics. (E. N. Zalta, Urednik) Preuzeto 20. Ožujak 2023 iz The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2021 Edition): <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/ethics-deontological/>
- Anderson, A., Huttenlocher, D., Kleinberg, J., & Leskovec, J. (n.d.). *Engaging with Massive Online Courses*.
- Arnold, K., & Pistilli, M. (Travanj 2012). Course signals at Purdue: Using learning analytics to increase student success.
- Center for Research on Learning & Teaching. (Rujan 2013). *Student Learning and Analytics at Michigan*. Dohvaćeno iz Center for Research on Learning & Teaching - University of Michigan.
- Etički kodeks Sveučilišta u Zagrebu. (n.d.).
- Gensler, H. J. (2011). *Ethics: A Contemporary Introduction*. New York: Routledge.
- Georgia State University. (n.d.). *Student Success Initiatives*. Dohvaćeno iz Georgia State University: <https://success.gsu.edu/>
- Gómez-Lobo, A. (2002). *Morality and the Human Goods - An Introduction to Natural Law Ethics*. Washington, D.C. : Georgetown University Press.
- Grannan, C. (1. Rujan 2016). *What's the Difference Between Morality and Ethics?* Preuzeto 15. Ožujak 2023 iz Britannica: <https://www.britannica.com/story/whats-the-difference-between-morality-and-ethics>
- Hursthouse, R., & Pettigrove, G. (2022). *Virtue Ethics*. (E. N. Zalta, & U. Nodelman, Urednici) Preuzeto 21. Ožujak 2023 iz Standard Encyclopedia of Philosophy (Winter Edition 2022): <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/ethics-virtue/>
- Kraut, R. (2022). *Aristotle's Ethics*. (E. N. Zalta, & U. Nodelman, Urednici) Preuzeto 21. Ožujak 2023 iz Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/aristotle-ethics/>
- Kribl, D. J. (n.d.). *Tomina kristijanizacija Aristotelove etike*.
- Leksikografski zavod Miroslav Krleža. (2021). *Intuicionizam*. Preuzeto 18. Ožujak 2023 iz Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27698>

- Leksikografski zavod Miroslav Krleža. (2021). *Mazohizam*. Preuzeto 19. Ožujak 2023 iz Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39639>
- Leksikografski zavod Miroslav Krleža. (n.d.). *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Dohvaćeno iz Kulturni relativizam: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34578>
- Mary Gormandy White, M. (Lipanj 2021). *Examples of Rights-Based Ethics*. Preuzeto 21. Ožujak 2023 iz Yourdictionary: <https://examples.yourdictionary.com/examples-of-rights-based-ethics.html>
- McCabe, D. (2010). *McCabe Academic Integrity Survey Report*. Texas: Texas Tech University.
- Merriam-Webster. (n.d.). *Merriam-Webster.com dictionary*. Preuzeto 18. Ožujak 2023 iz Atheist: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/atheist>
- Murphy, M. (2019). *The Natural Law Tradition in Ethics*. (E. N. Zalta, Urednik) Preuzeto 22. Ožujak 2023 iz The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2019 Edition): <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/natural-law-ethics/>
- Northeastern University Graduate Programs. (18. Veljača 2018). *What is Learning Analytics and How Can it Be Used*. Dohvaćeno iz Northeastern University Graduate Programs: <https://graduate.northeastern.edu/resources/learning-analytics/>
- Pravilnik o stegovnoj i materijalnoj odgovornosti studenata i drugih polaznika Fakulteta organizacije i informatike. (2017).
- Rachels, J. (2003). *The Elements of Moral Philosophy*. New York: McGraw-Hill.
- Sinnott-Armstrong, W. (2022). *Consequentialism*. (E. N. Zalta, & N. Uri, Urednici) Preuzeto 19. Ožujak 2023 iz The Standord Encyclopedia of Philosophy (Winter 2022 Edition): <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/consequentialism/>
- Wattles, J. (1996). *The Golden Rule*. New York: Oxford University Press.

Popis slika

Popis slika treba biti izrađen po uzoru na indeksirani sadržaj, te upućivati na broj stranice na kojoj se slika može pronaći.

Slika 1: Spol ispitanika (N=295)	24
Slika 2: Dob ispitanika (N=295)	25
Slika 3: Godina studija ispitanika (N=295).....	25
Slika 4: Ponavljanje godine ispitanika (N=295)	25
Slika 5: Razina studija ispitanika (N=295)	26
Slika 6: Smjer studija ispitanika (N=295).....	26
Slika 7: Prosječna ocjena tijekom studiranja ispitanika (N=295)	27
Slika 8: Prepisivanje tijekom studiranja (N=295)	27
Slika 9: Prepisivanje ovisno o prosječnoj ocjeni (N=295).....	28
Slika 10: Učestalost prepisivanja ispitanika (N=295).....	29
Slika 11: Razlozi prepisivanja ispitanika (N=295).....	29
Slika 12: Jesu li studenti uhvaćeni tijekom prepisivanja (N=295).....	30
Slika 13: Ponovno prepisivanje (N=295)	30
Slika 14: Kako studenti doživljavaju prepisivanje (N=295)	30
Slika 15: Načini prepisivanja studenata (N=295).....	31
Slika 16: Korištenje tuđih izvora (N=295)	31
Slika 17: Korištenje AI alata u procesu studiranja (N=295).....	32
Slika 18: Korištenje AI alata ovisno o prosječnoj ocjeni (N=295)	32
Slika 19: Stav o daljnjem korištenju AI alata (N=295)	33
Slika 20: Stav o kaznama na Stegovnom povjerenstvu (N=295)	34
Slika 21: Stavovi o online kolokvijima i ispitima (N=295).....	35
Slika 22: Mišljenje o tvrdnjama (N=295).....	36
Slika 23: Pojam analitike učenja (N=295).....	37
Slika 24: Primjenjivanje analitike učenja (N=295)	38

Slika 25: Razina primjene analitike učenja (N=295).....	38
Slika 26: Korisnost analitike učenja (N=295).....	39
Slika 27: Razina zabrinutosti o prikupljanju podataka (N=295).....	39
Slika 28: Obavještavanje o prikupljanju podataka (N=295).....	40
Slika 29: Najosjetljivije skupine podataka prikupljene analitikom učenja (N=295)	40
Slika 30: Osjećaji o pristupu platformi koja koristi analitiku učenja (N=295)	41
Slika 31: Regulacija analitike učenja (N=295).....	41
Slika 32: Analitika učenja u evaluaciji studenata (N=295).....	42
Slika 33: Važnost analitike učenja za prilagodbu nastave (N=295).....	42
Slika 34: Upoznatost sa pravnim i regulatornim okvirom analitike učenja (N=295).....	43
Slika 35: Personalizacija obrazovnog sadržaja (N=295).....	43
Slika 36: Sigurnost podataka (N=295).....	44
Slika 37: Potencijalni naglasak na kvantitativne podatke (N=295).....	44
Slika 38: Spremanje informacija o ponašanju studenata (N=295)	46